

3.1 การไร่และเกณฑ์การนับพุทธศักราช

พุทธศักราชเป็นศักราชที่มีความสำคัญยิ่งของคนไทย คงรับเอามาใช้ตั้งแต่สมัยรับนับถือพระพุทธศาสนาจากลังกา การไร่พุทธศักราชแต่เดิมนั้นคงเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ อาทิเช่นการแสดงพระธรรมเทศนาของพระภิกษุสงฆ์ นิยมบอกกาลพระพุทเจ้าปรินิพพานมาแล้วกี่ปี ก่อนจะแสดงพระธรรมเทศนาต่อไป หรือจะเทียบเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยกล่าวถึงว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อพระพุทเจ้าเสด็จขึ้นชนธรีนิพพานไปแล้วกี่ปี หรือพระพุทเจ้าปรินิพพานไปแล้วกี่ปี ก็เดือน กวีน จึงเกิดเหตุการณ์ และอีกกี่ปีในอนาคตจึงจะถึงพุทธศักราช 5000 เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในจารึกหลักที่ 44 จารึกลานเงินและภาษาไทย พบที่เจดีย์วัดสองกอง จังหวัดยโสธร ดังนี้

"แต่พระเสด็จเข้าพิพพานได้ 1916 ปี เดือนหนึ่ง 20 วัน ๆ นี้แล
แต่ศาสนายังภายหนา อันธภายนี่ 3022 ปี 1 เดือน 6 วัน ประสบ
ทั้ง 2 แห่งนี้ได้ 5000 แล..."¹

การไร่และเกณฑ์การนับพุทธศักราชแยกกล่าวออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

- 3.1.1 การไร่และเกณฑ์การนับพุทธศักราชในอดีต
- 3.1.2 การไร่และเกณฑ์การนับพุทธศักราชในปัจจุบัน

¹ ประมุขที่ลาจารึก ภาค 3, เรื่องเก็บ, หน้า 58.

ตามตัวเลขพุทธศักราช 1916 + 3022 ไมครบ 5000 ปี หากหลายไป 62 ปี จะนับเพราะผู้จารึกคำนวณผิดไปประมาณ 1 รอบมหาจักร 60 ปี ส่วนผู้อ่านคาคากงอ่านไม่ผิด เพราะจากคำอธิบายก็กล่าวถึงว่าตามจารึกไมครบ 5000 ปี แต่ไม่ให้เหตุผลไว้.

3.1.1 การไธและเกณฑ์การนับพุทธศักราชในอดีต

หนังสือมหาวงษ์พงศาวดารลังกา ไทกลาวถึงการทำปฐมสังคายนาของ อัมเม พระเจ้าอช กัตติรุ เป็นหัวหน้าฝ่ายชาววาส ร่วมกับพระมหากัสสปเถระเจ้า เป็นประธานฝ่าย พุทธสาวก กระทำสังคายนาครั้งที่สองที่กรุงราช ซึ่งพระเจ้าอัญชนะร่วมกับพระเจ้าสีหนุและ พระสารีบุตร ตั้งขึ้นในมาโค 147 ปี ตั้งพุทธศักราชโดยเริ่มนับตั้งแต่ปีที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการสอบคนของมานิต วัลสีโกคม กลาว ไว้ในตำนานสิงหนาทกุมาร ฉบับสอบคนไว้ดังนี้

"พุทธศักราชจะนับวันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง เป็นวัน-
แรกของ พ.ศ. 1 พุทธศักราชนี้ประเทศลังกาถือปีที่ 1 ตรงกับปีมะเส็ง
แต่ในประเทศไทยนิยมถือปีที่ 1 ตรงกับปีมะเมีย เขา ใจว่าทางไทย
นิยมถือคำนวณอย่างครบรอบปีบริบูรณ์ จึงตกในปีมะเมียนี้กัน
แห่ง ศักราชไทยเดิม"¹

ถ้าถือวันแรกของพุทธศักราช 1 ตรงกับวันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6
วันปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรงกับวันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6
ตามพระสุตตันตปิฎก ไทกลาวถึงวันเสด็จดับขันธปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6

การไธและเกณฑ์การนับพุทธศักราชในอดีต จะไธแยกกลาวเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

3.1.1.1 การไธพุทธศักราชในอดีต

3.1.1.2 เกณฑ์การนับ วัน เดือน ปี ของพุทธศักราชในอดีต

¹ มานิต วัลสีโกคม. เรื่องเดิม, หน้า 11.

3.1.1.1 การไธพุทธจักรราชในอดีต

เมื่อพระเจ้าอราดทิภัทรุและพระมหากัสสปะ ธรรมกันตั้งพุทธจักรราชขึ้นใช้ โดยกำหนดให้วันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง เป็นวันเริ่มปีพุทธจักรราช ประเทศไทยนิยมนับพุทธจักรราช 1 ตรงกับปีมะเมีย (ทางประเทศกรีลังกา พม่า นับพุทธจักรราช 1 ตรงกับปีมะเส็ง) การใช้พุทธจักรราชยังคงแพร่หลายไปพร้อมกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในประเทศอินเดีย และไต่ส่งสมณทูตเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การใช้พุทธจักรราชจึงมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา การใช้พุทธจักรราชในอดีต ตามที่ปรากฏในหลักฐานประเภทจารึก คำนาน และหลักฐานอื่น ๆ พอจะกล่าวได้ 2 ประการ คือ

ประการแรก การใช้พุทธจักรราชควบคู่กับปีบริพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วาลงเลยมาแล้วกว่าปี กว้น จึงเกิดเหตุการณ์ที่จะกล่าวต่อไปเช่น ตัวอย่างเช่นจารึกหลักที่ 50 จารึกลานเงินอักษรและภาษาไทย พบที่เจดีย์วัดสองควบ จังหวัดชัยนาท กล่าวไว้ดังนี้

"แต่พระเป็นเจ้าแกมพิพพานไซร้ได้ 1956 เขา เข้าวันได้
259 วัน จัตุวารัก เดือน 10 ออกใหม่ได้ 11 ค่ำ วันพฤหัสบดี
จึงเจ้าเถรศรีเทพวิมานนท์ เจ้าเมืองแมนางสรอยทอง
ยาออกศรี แม่อม แลแมนอย ผู้เป็นลูก พองวักขุย
จึงมาประจุพระธาตุ 2 องค์..."¹

หรือ จากจารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่ 6) ไธพุทธจักรราชไว้ดังนี้

"พระศาสดทราจารย์เจ้าเขาสุพระบริพพานได้ 1905 พระวสา
ในปีใด วันพุธ เดือน 12 แรม 8 ค่ำ..."²

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, เรื่องเดิม, หน้า 89.

² ประชุมศิลาจารึก ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 74.

ประการที่สอง การไขพุทธศักราชกำหนดพุทธศักราชเลย โดยไม่ไตร่ตรองถึงว่า
พระพุทธเจ้าปรินิพพานในปี กี่เดือน กี่วัน เช่นประการแรก ตัวอย่างเช่นจากจารึกบาน
ประตูพระคัมภีร์ที่วิหารพระพุทธชินราช ณ เมืองพิษณุโลก มีดังนี้

"ศกมีศก พระพุทธศักราช 2299 พระพรรษา 2 ๓ 10 คำ
ปีกร สฬสก พระบาทสมเด็จพระบรมนารถพิตร พระพุทธเจ้า-
อยู่หัว ทรงกรุณาชำระสัเหนื่อเกล้าเห็นเอกรระหมอม ตั้งให้
ตั้งเนลายมุกบานประตูพระวิหารพระชินราช..."¹

การไขพุทธศักราช 2 ประการดังกล่าว เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหา
เรื่องเกณฑ์การเปรียบเทียบหรือเกณฑ์การแปลงศักราชในเวลาต่อมา เพราะเหตุว่าการนับปี
ปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างประการแรกโดยทั่วไปนั้นนับปีเต็ม กล่าวคือ นับว่า
พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วกี่ปี กี่เดือน กี่วัน แต่การนับพุทธศักราชประการที่สองนั้น
นับตามเกณฑ์การนับโดยทั่วไปกล่าวคือ เมื่อถึงเกณฑ์การนับวันขึ้นปีใหม่ก็นับพุทธศักราช
ตามไปเลย อาทิเช่น ในปีปัจจุบันนับพุทธศักราช 2520 ไม่น่าจนถึงว่ากี่เดือนกี่วัน เราเรียก
การนับแบบนี้ว่า เมื่อการนับแบบประการแรกนับแบบปีเต็ม ประการที่สองนับแบบปีอย่างยอม
ทำให้เวลาแตกต่างกันไป 1 ปี เป็นต้นว่า ตามเกณฑ์การเปรียบเทียบมหาศักราชกับพุทธศักราช
ในสมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา ยึดเกณฑ์พุทธศักราชตั้งขึ้นก่อนมหาศักราช 622 ปี แต่ถ้านำ
มหาศักราชไปเปรียบเทียบกับพุทธศักราชซึ่งบอกปีเต็มตามประการแรก จะทำให้แตกต่างกัน
ไป 1 ปี ดังตัวอย่าง

คำจารึกที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองคันทราบาย กำหนดมหาศักราชเป็นหลัก และ
กำหนดพุทธศักราชแบบประการแรก กล่าวคือกำหนดแบบปีเต็มดังนี้

"... (มหา)ศักราช 1482 โทศก มีอก อคัตะวารพุทธ-
ศาสนา ถึงแก่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิระพานไปแล้ว

¹ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 76.

ได้ 2103 ปี* จึงมีพระมหากษัตริย์ราชเจ้า 2 พระองค์
ทรงนามกรธิดาว่า พระยารธรรมมิกราช 1 คน เป็นอาชฎุในเมือง
จันทบุรี ศรีสัตตนาคนหุต มหานครบรรณราชธานี แต่นั้นยังมี
พระมหากษัตริย์เอกองค์หนึ่ง ชื่อวามหาจักรวรรดิศตวรรษราชาริราช
ตนเป็นเอกอาชฎุในเมืองกรุงศรีอยุธยา...มหากษัตริย์เจ้า
ทั้ง 2 ก็จริงปองหิตะประโยชน์สอดต่อกัน..."¹

3.1.1.2 เกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของพุทธศักราชในอดีต

พุทธศักราชในอดีตใช้เกณฑ์การนับแบบจันทรคติ กล่าวคืออาศัยการโคจรของ
ดวงจันทร์รอบโลก ในกรณีวัน เดือน ปี ตัวอย่างเช่น

ในพงศาวดารโยนก บริเวณ 4 วาควยพุทธพยางค์ โลกกล่าวถึงพุทธศักราช

ไว้ดังนี้

"...พระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อพระมหากษัตริย์ โปธิ เถระ
มีศิษย์สงฆ์บริวาร 500 คน พากันมาสู่ประเทศโยนก-
นครนี้ และนำเอาพระบรมสารีริกธาตุแห่งพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้า 50 องค์ มาถวายพระมิ่งรายนารเจ้านครโยนก
ท้าวเชอกลัดสร่างเจดีย์บรรจุไว้ ณ เกตุบรรพตคอยคอง
ในบริเวณมหาสถูปนั้น ส่วนพระมหากษัตริย์ โปธิ เถระกับหมู่สงฆ์
บริวารก็พากันกลับคืนยังเมืองราชคฤห์ในวันแรม 1 ค่ำ
เดือน 6 พุทธศักราชกาลได้ 150 พรรษา..."² หรือ

* ถ้าเปรียบเทียบมหาศักราชกับพุทธศักราชตามทศกถานี้ จะได้ (2103 - 1482)
เท่ากับ 621 ปี ลงไป 1 ปี เพราะพุทธศักราชกำหนดปีเต็ม มหาศักราชกำหนดปีข้าง.

¹ ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 76.

² ประสาทจักรจักร (แนว ขนาด), พระยา. เรื่องเดิม, หน้า 143.

จากจารึกบานประตูประดับมุกที่วิหารพระพุทธชินราช ณ เมืองพิษณุโลก จารึกไว้ดังนี้
 "ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช 2299 พระวรมหา 13 คำ ปีกุ
 สัตถก พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จมาเห็นอภิมหามงคล สิ่งให้เขียนลายมุก
 บานประตูพระวิหารพระพุทธชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมือง
 พิษณุโลก..."¹

จากจารึกได้ความว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ พุทธศักราช 2299 วันจันทร์
 ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ทรงมีพระราชมโถงให้เขียนลายมุกบานประตูพระวิหาร
 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก

จะได้แสดง เกณฑ์การนับพุทธศักราชโดยแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อดังต่อไปนี้

- 3.1.1.2.1 เกณฑ์การนับวันของพุทธศักราชในอดีต
- 3.1.1.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราชในอดีต
- 3.1.1.2.3 เกณฑ์การนับปีของพุทธศักราชในอดีต

3.1.1.2.1 เกณฑ์การนับวันของพุทธศักราชในอดีต

พุทธศักราชมีเกณฑ์การนับวันแบบจันทร์คติ กำหนดวันโดยอาศัยการโคจรของ
 ดวงจันทร์โคจรรอบโลก 1 รอบ ใช้เวลาประมาณ 29 วันเศษ กำหนดวันดังนี้

วันข้างขึ้นมี 15 วัน มีเกณฑ์การนับดังต่อไปนี้

วันขึ้น 1 ค่ำ	วันขึ้น 2 ค่ำ	วันขึ้น 3 ค่ำ
วันขึ้น 4 ค่ำ	วันขึ้น 5 ค่ำ	วันขึ้น 6 ค่ำ
วันขึ้น 7 ค่ำ	วันขึ้น 8 ค่ำ	วันขึ้น 9 ค่ำ
วันขึ้น 10 ค่ำ	วันขึ้น 11 ค่ำ	วันขึ้น 12 ค่ำ
วันขึ้น 13 ค่ำ	วันขึ้น 14 ค่ำ	วันขึ้น 15 ค่ำ

¹ ประชุมจากหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, เรืองไควม, หน้า 76.

วันข้างแรมมี 15 วัน มีเกณฑ์การนับดังต่อไปนี้

วันแรม 1 คำ	วันแรม 2 คำ	วันแรม 3 คำ
วันแรม 4 คำ	วันแรม 5 คำ	วันแรม 6 คำ
วันแรม 7 คำ	วันแรม 8 คำ	วันแรม 9 คำ
วันแรม 10 คำ	วันแรม 11 คำ	วันแรม 12 คำ
วันแรม 13 คำ	วันแรม 14 คำ	วันแรม 15 คำ

หมายเหตุ ในปีปรกติวาร เดือนคี่หรือเดือนขาด จะมีวันเพียง 29 วัน กล่าวคือ มีวันข้างขึ้น 15 วัน และวันข้างแรม 14 วัน ยกเว้นปีอธิกवार เดือน 7 ซึ่งเป็นเดือนขาด หรือเดือนคี่จะมีวัน 30 วัน คือ เพิ่มวันข้างแรมอีก 1 วัน ในเดือน 7 ปีอธิกवारจะมีวันข้างแรม 15 วัน ส่วนเดือนคี่หรือเดือนเต็มทั้งในปีปรกติวารและอธิกवार จะมีวัน 30 วันเท่ากัน กล่าวคือมีวันข้างขึ้น 15 วัน และวันข้างแรม 15 วัน เป็นต้น

นอกจากเกณฑ์ รัชนีวันของพุทธศักราชจะกำหนดเกณฑ์การนับวันเป็นวันข้างขึ้น วันข้างแรม ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังใช้วัน 1 - 7 คือ วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันเสาร์ ซึ่งเรียกวาวันเมือง เป็นต้น

3.1.1.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราชในอดีต

พุทธศักราชมีเกณฑ์การนับเดือนตามวิธีการนับแบบจันทรคติ กล่าวคือ กำหนดการนับเดือนโดยอาศัยการโคจรของดวงจันทร์รอบโลก 1 รอบ ใช้เวลา 29 วันเศษ หรือ 1 เดือน เมื่อดวงจันทร์หมุนรอบโลก 12 รอบ หรือ 12 เดือน หรือเกณฑ์กำหนดเท่ากับ 1 ปี

ตามเกณฑ์การนับเดือนตามแบบวิธีทางจันทรคติกำหนดให้ 1 ปีมี 12 เดือน เกณฑ์การนับเดือนในรอบ 1 ปี มีดังต่อไปนี้

เดือนที่ 1 เรียกว่าเดือนอาษา หรือเดือนเจียง มีวันข้างขึ้น 15 วัน เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 คำ ถึงขึ้น 15 คำ และมีวันข้างแรม 14 วัน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 คำ ถึงวันแรม 14 คำ เป็นวันต้นเดือนอาษาหรือเดือนเจียง

- เดือนที่ 10 เรียกว่าเดือนสิบ มีวันข้างขึ้น 15 วัน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ และวันข้างแรมมี 15 วัน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 15 ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือนสิบ
- เดือนที่ 11 เรียกว่าเดือนสิบเอ็ด มีวันข้างขึ้น 15 วัน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ และมีวันข้างแรม 14 วัน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 14 ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือนสิบเอ็ด
- เดือนที่ 12 เรียกว่าเดือนสิบสอง มีวันข้างขึ้น 15 วัน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ และมีวันข้างแรม 15 วัน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 15 ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือนสิบสอง

เนื่องจากเกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราชตามแบบจันทรคตินั้น พบว่าเดือนคี่ใดแก่เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง, สาม, ห้า, เจ็ด, เก้า, และเดือนสิบเอ็ด ในปีปรกติมาส ปรกติวาร มีเพียงเดือนละ 29 วัน จึงเรียกเดือนคี่ว่าเดือนขาด กล่าวคือ มีวันข้างขึ้น 15 วัน วันข้างแรม 14 วัน ดังกล่าวแล้ว เดือนคู่ใดแก่เดือน ยี่, สี่, หก, แปด, สิบ และเดือนสิบสอง ในปีปรกติมาส ปรกติวาร มี 30 วัน จึงเรียกเดือนคู่ว่าเดือนเต็ม กล่าวคือมีวันข้างขึ้น 15 วัน และวันข้างแรมอีก 15 วัน ดังกล่าวมาแล้ว

3.1.1.2.3 เกณฑ์การนับปีของพุทธศักราช

ผลจากการวิเคราะห์การนับปีของพุทธศักราช ตามแบบจันทรคติ พอดีจะแยกกล่าวได้ 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

- 3.1.1.2.3.1 ปีปรกติมาส ปรกติวาร
- 3.1.1.2.3.2 ปีอธิกมาส ปรกติวาร
- 3.1.1.2.3.3 ปีปรกติมาส อธิกวาร
- 3.1.1.2.3.4 ปีอธิกมาส อธิกวาร

วิเคราะห์รูปศัพท์ ซึ่งใช้กำหนดปีตามแบบจันทรคติ แต่ละคำดังต่อไปนี้

ปรกติ (ปกติ) ความหมายตามพจนานุกรมฉบับมติชนสถาน หมายถึง กงที,
ความไม่แปลกไปจากธรรมดา

มาส ความหมายตามพจนานุกรมฉบับมติชนสถาน หมายถึง พระจันทร์,
เดือน

ปรกติมาส หรือ ปกติมาส หมายถึง เดือนกงที, เดือนไม่แปลกไปจากธรรมดา

เป็นต้น

ดังนั้นปีปรกติมาส หมายถึง ปีซึ่งมีเดือนกงที กล่าวคือมีเดือน 12 เดือนนั่นเอง

वार ความหมายตามพจนานุกรมฉบับมติชนสถาน หมายถึง วันหนึ่ง ๆ ใน
สัปดาห์ เช่น อาทิตย์วาร, ครึ่ง, เวลาที่กำหนด

ปีปรกติวาร หมายถึง ปีซึ่งมีวันคงที่ เนื่องจาก 1 ปี ทางจันทรคติมี 12 เดือน
แบ่งเป็นเดือนคี่ หรือเดือนขาด 6 เดือน (คือ เดือนอาษ สาม ห้า
เจ็ด เก้า และเดือนสิบเอ็ด) แต่ละเดือนมี 29 วัน รวม 6 เดือน
มี $29 \times 6 = 174$ วัน เดือนคู่หรือเดือนเต็ม 6 เดือน (คือเดือนยี่
สี่ หก แปด สิบ และเดือนสิบสอง) แต่ละเดือนมี 30 วัน รวม
6 เดือน มี $30 \times 6 = 180$ วัน รวมปีปรกติวาร มีวัน $174 + 180$
 $= 354$ วัน เป็นต้น

อธิก (อธิก) ความหมายตามพจนานุกรมฉบับมติชนสถาน หมายถึง ยิ่ง, เกิน,
มาก, เพิ่ม อธิกมาส หมายถึง เดือนเพิ่ม หรือเดือนเกิน ในพจนานุกรม
ฉบับมติชนสถาน กล่าวไว้ อธิกมาส น. เดือนที่เพิ่มขึ้น (คือในปีนั้น
เป็น 13 เดือน เราเรียกว่าเดือน 8 สองหน)

อธิกวาร หมายถึงวันเพิ่ม หรือวันเกิน ในพจนานุกรมฉบับมติชนสถานกล่าวไว้
อธิกวาร น. วันเพิ่มขึ้นในปีจันทรคติ (คือในปีนั้นเดือนเจ็ด เป็นเดือน
เต็ม มี 30 วัน) เป็นต้น

หมายถึงซึ่งมีเดือนเพิ่มเป็น 13 เดือน และมีวันเพิ่มอีก 1 วัน รวมเป็นมี 385 วัน กล่าวคือ
ปีนั้นมีอธิกมาสเพิ่มเดือนแปดอีก 1 เดือน เป็นเดือนแปด 2 ทน จึงเป็น 13 เดือน ปีอธิกวาร
เพิ่มวันแรม 15 คำ เข้าไปในเดือนเจ็ด ซึ่งปรกติเดือนเจ็ดเป็นเดือนขาด จะมีเพียงวันแรม
14 คำเท่านั้น เป็นวันสิ้นเดือน

เพราะฉะนั้นปีอธิกมาสอธิกวาร จึงมีเดือน 13 เดือน มีวัน 385 วัน เท่าที่สอบค้นมา
ยังไม่พบ มีแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในราชกิจจานุเบกษา ดังนี้

"...ในตำราสุริยาครนั้นเองมีเกณฑ์เลขบอกไว้ในอัตราถลึงศก
แต่ทางคำนวณ มีสี่ที่ไซ้เป็น 4 อย่างขึ้น คือปีปรกติ 354 วัน มี
อธิกวาร 355 วัน ปีอธิกมาส 384 วัน กับปีอธิกมาสอธิกวาร
385 วัน เป็นทางจันทร์คติไซ้เป็นสามัญ..."¹

แต่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวถึงเกณฑ์การนับปีของพม่า ปีใด
มีอธิกมาส ต้องเพิ่มอธิกวารด้วย²

นอกจากเกณฑ์การนับปีของพุทธศักราช ตามแบบจันทรคติมี 4 ชนิด ดังกล่าวแล้ว
พุทธศักราชยังนับปีควบคู่กับปีนักษัตร จนกระทั่งปัจจุบันเกณฑ์การนับปีพุทธศักราชควบคู่กับปี
นักษัตร ยังคงมีปรากฏใช้อยู่คราวเท่าทุกวันนี้ นักษัตรที่มีปรากฏใช้ควบคู่กับพุทธศักราชมี
12 ปี (1 รอบเล็ก หรือ 1 รอบจุลจักร) มีชื่อปรากฏดังต่อไปนี้คือ

1. ปีชวด
2. ปีฉลู
3. ปีเถาะ
4. ปีเถาะ

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5, เรื่องเดิม, หน้า 453.

² ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เรื่องเดิม, หน้า 91.

5. ปี่มะโรง
6. ปี่มะเส็ง
7. ปี่มะเนียง
8. ปี่มะแม
9. ปี่วอก
10. ปี่ระกา
11. ปี่จ้อ
12. ปี่กุน

ปี่นักขัตร์ของไทยฝ่ายใต้มีจำนวนปี่ 1 รอบเล็ก หรือจุลจักร เท่ากับปี่นักขัตร์ของ
 ตั๊กแตนไทย (ไทยฝ่ายเหนือ) ต่างกันแต่รายละเอียด กล่าวคือปี่นักขัตร์ของไทยฝ่ายเหนือหรือ
 ตั๊กแตนไทยนั้น "ใช้ภาษาไทยลาว" ส่วนปี่นักขัตร์ของไทยใต้ได้รับช่วงต่อมาจากเขมร
 จึงออกสำเนียงและเขียนอย่างเขมร (กล่าวไว้ในเรื่องการใช้และเกณฑ์การนับมหาตั๊กแตน หน้า 99)
 สันนิษฐานว่าทั้งไทยฝ่ายเหนือและเขมรรับปี่นักขัตร์มาจากจีนเช่นเดียวกัน

ตัวอย่างการใช้พุทธจักรกับปี่นักขัตร์ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยกรุงสุโขทัยเป็น
 ครั้งแรก ในศิลาจารึกหลักที่ 6 (ภาษามคธ) คำที่ 1 มีดังนี้

"ปรีนิพพาน (โต) วสสตุทนต์ทวีสทสโต อุท"

ปญจอุ (ส) ... (ทีเนก) ตติกมาสส

กาฬปักษสส อญฐเม พุทธาวาเว (สุ) นกขตม..."

1 ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, จารึกกรุงสุโขทัย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพ คุณหญิง สิ้น ภัคดีนรเศรษฐ์, 2500 หน้า 72 ซึ่งพระยาปริยัติธรรมธาดา
 (แพรว คาคะดักขมณ) เปรียญแปลไว้ดังนี้

พระศาสดาจารย์เจ้าสุปรีนิพพานได้ 1905 พระวสา ในปีคช วันพุธ เดือน 12
 แรม 8 ค่ำ (หน้า 74).

ศิลาจารึกหลักที่ 6 มีชื่อเรียกว่า "จารึกวัดป่ามะม่วง" เป็นจารึกที่ใช้พุทธศักราช 1905 และนับเป็นการใช้พุทธศักราชครั้งแรก ในสมัยกรุงสุโขทัยเท่าที่มีปรากฏในศิลาจารึกที่พบอยู่ในทุกวันนี้ เป็นต้น

โดยอธิบายถึงการใช้และเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของพุทธศักราช เท่าที่มีปรากฏใช้ ในหลักฐานฝ่ายไทยมาแล้ว ลำดับต่อไปนี้จะได้อธิบายให้เห็นถึงเกณฑ์การเปลี่ยนปีพุทธศักราช และปีนักษัตร

ถึงโลกลาวมาแล้วในตอนแรกว่า พุทธศักราช เริ่มนับตั้งแต่วันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย (ตั้งกานับปีมะเส็ง) * เพราะฉะนั้นวันสิ้นปีพุทธศักราชตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (คำนวณวัน เวลา ตามที่กำหนดไว้ในพระสุกัณฑ์ปิฎก)

แต่ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 หน้า 31 เรื่องประกาศให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ในพระบรมราชโองการโดยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รับพระสนองพระบรมราชโองการโดยคณะรัฐบาล อ้นมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีประกาศไว้ดังนี้

"โดยจารึกประเพณีของไทยแต่โบราณมา ได้ถือวันแรม 1 ค่ำ เดือนอ้าย (เจียง) เป็นวันขึ้นปีใหม่ เป็นการสอดคล้องตรงกับคติแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งถืออุกฤษณ์เป็นการเริ่มต้นปีต่อมา จารึกอันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติพราหมณ์ ซึ่งใช้วันขึ้น 1 ค่ำ

* ประเทศไทยเริ่มนับปีปฏิทินพหุพจนของพระพุทธเจ้าในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 พอดีวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง เป็นพุทธศักราช 0 แต่ทางประเทศลังกาและพม่า นับเป็นปีพุทธศักราช 1 และพอดังวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย ประเทศไทยนับพุทธศักราช 1 ทางประเทศลังกาและพม่า นับปีมะเมีย เป็นพุทธศักราชที่ 2 จึงทำให้ทางประเทศศรีลังกาและพม่า มีปีพุทธศักราชล่าหน้าปีพุทธศักราชที่ทางประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน 1 ปี กล่าวคือปัจจุบันในประเทศไทย ลาว เขมร ใช้พุทธศักราช 2520 ทางประเทศศรีลังกาและพม่าใช้พุทธศักราช 2521 เป็นต้น

เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่ ครั้นภายหลังเมื่อราชการนิยมใช้
สุริยคติ จึงได้ถือเป็นที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นต้นปีมาตั้ง
แต่พุทธศักราช 2432..."

ครั้นเมื่อสอบคนในหลักฐานครั้งกรุงสุโขทัย เป็นปฐมเรื่อยมา จึงพบจารึกหลักที่ 50 -
51 เป็นจารึกอักษรและภาษาไทย พบที่เขี้ยวคสองคอบ จังหวัดชัยนาท กล่าวไว้ดังนี้
"แต่พระเจ้าเจ้าแก่นฟ้าพานไชวโร 1956 เขา เข้าวัด 259 วัน
จัตวาตัก เดือน 10 ออกใหม่ได้ 11 คำ วันพฤหัสบดี..."²

เมื่อพุทธศักราช 1956 นับวันได้ 259 วัน เดือน 10 ขึ้น 11 ค่ำ วันพฤหัสบดี
จุลศักราช 774

เมื่อคำนวณ วันของพุทธศักราช 1956 จนถึงเดือน 10 ขึ้น 11 ค่ำ ตั้งแต่เดือนอายุ
(เจียง) ถึงเดือน 10 มีเดือนคี่หรือเดือนชากอยู่ 5 เดือน (คือเดือนอายุ (เจียง), สาม,
ห้า, เจ็ด, และเดือนเก้า) เดือนเหล่านี้มีวันเดือนละ 29 วัน จะได้ 5×29 เท่ากับ
145 วัน และเดือนคู่หรือเดือนเต็ม 4 เดือน (คือเดือนยี่, สี่, หก และเดือนแปด) มีวันเดือน
ละ 30 วัน จะได้ 4×30 เท่ากับ 120 วัน รวมกับ 11 วันในเดือน 10 จะได้ $120 + 11$
เท่ากับ 131 วัน

เพราะฉะนั้นในปีพุทธศักราช 1956 นับวันตั้งแต่เดือนอายุ (เจียง) ถึงเดือน 10
ขึ้น 11 ค่ำ ได้ $(145 + 131)$ เท่ากับ 276 วัน แต่ตามจารึกบอกไว้ 259 วัน จึงต่างกัน
อยู่ $276 - 259$ เท่ากับ 17 วัน กล่าวคือ ถาคำนวณการเริ่มต้นปีตั้งแต่เดือนอายุ ขึ้น 1 ค่ำ
จนกระทั่งถึงเดือน 10 ขึ้น 11 ค่ำ จะได้ 276 วัน เกินจากจารึก 17 วัน เพราะฉะนั้นจึง
สรุปได้ว่า การนับวันในจารึกนั้นเริ่มจากวันแรม 1 ค่ำ เดือนอายุ เป็นวันขึ้นปีใหม่ ตรงตามคำ
ประกาศตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 หน้า 31 ดังกล่าวมาแล้วข้างตน

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 58, เรื่องเดิม, หน้า 31.

² ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3, เรื่องเดิม, หน้า 89 - 90.

มานิต วลฺลโภคม ใ้ให้เหตุผลเกี่ยวกับเกณฑ์เทียบคลาดเคลื่อนกับปีนักษัตรไว้ในหนังสือตำนานสิงหนวัติกุมารฉบับสอบคนคังนี้

"...เมื่อมีโอกาสตรวจชำระศักราชในตำนานสิงหนวัติกุมาร มีเรื่องราวที่คัดลอกมาเวลานานปี จึงไ้เหตุผลเห็นว่า เป็นเพราะปีนักษัตรของศักราชไทยเกิมนั้น เริ่มนับเดือนอายุเป็นเดือนแรก ไปสิ้นเดือนสิบสองเป็นครบปี แต่ศักราชอื่นตั้งขึ้นในเดือนหนึ่งเดือนเ็องหนึ่งของปีนักษัตร นับเดือนที่แรกตั้งเป็นเดือนที่ 1 ไปจนครบ 12 เดือน จึงบรรจบเป็นรอบปีหนึ่ง ๆ เช่น พุทธศักราช ตั้งขึ้นเดือน 6 ปีมะเส็ง ก็ไปครบรอบปีเอาสิ้นเดือน 5 คือปีมะเมีย..."¹

หมายความว่าตั้งแต่สมัยคังเคิม คนไทยมีศักราชใช้อยู่แล้ว คือการใช้ศักราชแบบจุลจักรมหาจัก (กล่าวรายละเอียดไว้ในการใช้ และเกณฑ์การนับศักราชของไทย) ครั้นต่อมารับเอาพุทธศักราชมาใช้ ยังคงนับตามศักราชไทยเคิม กล่าวคือเริ่มนับตั้งแต่เดือนอายุไปสิ้นปีเดือนสิบสอง มีใ้เริ่มนับต้นปีตั้งแต่เดือนหกไปครบรอบปีในเดือนหก จากตัวอย่างซึ่งยกมากล่าวไว้ในจารึกวัดเขาสองคอบ ปีพุทธศักราช 1956 ยังคงนับวันเดือนปีแบบศักราชไทยเคิม (จุลจักรมหาจักร)

แต่เมื่อสอบคนต่อมาจึงพบว่าในจารึกหลักที่ 98 เป็นจารึกวัดพระเชตุพน ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย การเริ่มนับเดือนแรกซึ่งเคิมในปีพุทธศักราช 1956 ใช้เดือนอายุ เปลี่ยนไปใช้แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ตามพระสุกตตันตปิฎกอีก ดังนี้

"...ศักราชใด 2057 ปี 7 เดือน 22 วัน วันศุกร์ เดือนอายุ ออกใหม่ 7 ค่ำ จอนักษัตรพระฉอศก เจ้าธรรมรังษิกษุสร้าง พระและผนวชถึง 22 พรรษา..."²

¹มานิต วลฺลโภคม. เรื่องเคิม, หน้า 13.

²ประชุมศิลาจารึก ภาค 4, เรื่องเคิม, หน้า 79.

เมื่อ 7 เดือน 22 วัน ของปีพุทธศักราชตรงกับเดือนอายุ ขึ้น 7 ค่ำ ปีฉัตร
ฉศก จุลศักราช 876

เดือนอายุขึ้น 7 ค่ำ นับถอยหลังมา 7 เดือน 22 วัน จะตรงกับเดือน 6 แรม 1 ค่ำ
แสดงว่าปีพุทธศักราช 2057 เริ่มเปลี่ยนปีใหม่หรือขึ้นปีใหม่ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 6
และแสดงว่าปีพุทธศักราช 2057 เป็นปีอธิกมาสด้วย

ส่วนการเปลี่ยนการนับวันขึ้นปีใหม่ของพุทธศักราชมาเป็นวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เมื่อใด
ไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ทว่าสมเด็จพะพระนารายณ์มหาราชทรงนิยมใช้พุทธศักราชบันทึกเรื่องราว
และเหตุการณ์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น พระราชสาส์นของสมเด็จพะพระนารายณ์มหาราชมีไปถึง
สันตปาปาอิน โนเซนติ 11 ณ กรุงโรม กำหนดวันส่งพระราชสาส์นจากพระราชวังลพบุรี
ดังต่อไปนี้

"พระราชสาส์นส่งมาแต่พระราชวังกรุงลพบุรี ณ เดือนอายุ ขึ้นสามค่ำ
ปีเถาะนพศก (จุลศักราช 1049) พุทธศักราช 2231..."¹

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพะพระนารายณ์มหาราชพุทธศักราชมีปรากฏ
ใช้ควบคู่กับจุลศักราช ด้วยเหตุการณ์แปลงพุทธศักราชขึ้นก่อนจุลศักราช 1182 ปี แต่จะ
เปลี่ยนเหตุการณ์นับวันขึ้นปีใหม่ เป็นวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ตามอย่างจุลศักราชด้วยหรือไม่
ยังไม่ทราบแน่ชัด

เหตุการณ์นับวันขึ้นปีใหม่ของพุทธศักราชในอดีต เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เท่าที่ปรากฏ
ใช้หลักฐานตามที่ยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นแลนั้น มีทั้งวันขึ้นปีใหม่ นับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ
เดือนอายุบาง วันแรม 1 ค่ำเดือน 6 บาง เป็นต้น ส่วนการนับวันขึ้นปีใหม่ในปัจจุบัน จะได้
กล่าวในหัวข้อต่อไป

3.1.2. การใช้และเหตุการณ์นับพุทธศักราชในปัจจุบัน

พุทธศักราชเป็นศักราชพิเศษกว่าศักราชชนิดอื่น ๆ ที่เคยมีปรากฏใช้ในหลักฐาน
ฝ่ายไทย เพราะพุทธศักราชเป็นศักราชของพระพุทธศาสนาและศาสนาพุทธเป็นศาสนาซึ่งคนไทย

¹ ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 24.

ส่วนใหญ่เลื่อมใสศรัทธา และนิยมยกย่องเลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสนาแพะพระพุทศศาสนา มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จะพบหลักฐานจาก
โบราณสถานและโบราณวัตถุ อาทิเช่น วัด พระพุทศรูป เป็นต้น และหนังสือสำคัญขงตทททท
จนถึงปัจจุบัน คือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นต้น พุทศศาสนาจึงมีรากฐานมั่นคงสืบตอมมาทุกสมัย
ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน ส่วนพระพุทศศักราชนั้นไม่เคยใช้ในราชการสำคัญ ๆ
มามีโทษาก ถึงจะไกลลาวเป็น 2 ระยะ ถึงต่อไป

3.1.2.1 การใ้และเกณฑ์การนับพุทศศักราชตั้งแต่พุทศศักราช 2455 ถึง
พุทศศักราช 2483

3.1.2.2 การใ้และเกณฑ์การนับพุทศศักราชตั้งแต่พุทศศักราช 2484 จนกระทั่ง
ปัจจุบัน

3.1.2.1 การใ้และเกณฑ์การนับพุทศศักราชในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทศศักราช 2455 ถึง
พุทศศักราช 2483

พุทศศักราชเป็นศักราชซึ่งใ้กันแพร่หลาย ทั้งทางราชการ ทางวิชาการ ตลอดจน
ทั้งทางการศึกษาทั่วไป พุทศศักราชที่ใ้ในปัจจุบันนี้มีรากฐานมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศใ้พุทศศักราชในราชการ
แผนกเงินตราคน โกลีนาทรศก เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ รัตน โกลีนาทรศก 131 เป็นพุทศศักราช
2455 วันที่ 834 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ (รัชกาลที่ 6)² โดยมีพระราชประสงค์ตามพระราช-
คำริ่งนี้ คือ

"...ปีรัตน โกลีนาทรศกที่ใ้อยู่ทุกวันนี้ เป็นการสะดวก
สำหรับใ้ในการปร ะจุบัน แลออกตใดแลว แต่การในอดีต
ภาคนั้น อาจจะบังคับใ้ใ้จะกระทำใ้เขาใ้ใจยาก อยู่ที่จะ
ตองนับมีทวนตอยหลังเป็นปฏิโลม เรียกวากอนรัตน โกลีนาทรศก...

¹ราชกิจจานุเบกษา, เลม 29, หน้า 267.

²ราชกิจจานุเบกษา, เลม 29, หน้า 269.

ถ้าจะให้ใช้พระพุทธรูปแทนปรัตน โกสินทรศกแล้ว ก็จะเป็นการสวด
ถวายเป็นกุศลในพงษาวดารของกรุงสยามมากยิ่งขึ้น..."¹

ก็จะได้แยกกล่าวเป็น 2 ประการดังต่อไปนี้

3.1.2.1.1 การใช้พระพุทธรูปในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 ถึงพุทธศักราช

2483

3.1.2.1.2 เกณฑ์การนับพระพุทธรูปในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 ถึง

พุทธศักราช 2483

3.1.2.1.1 เกณฑ์การนับพระพุทธรูปในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 ถึงพุทธศักราช

2483

ถึงได้กล่าวแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศวิธีนับ วัน เดือน ปี ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29
วันที่ 2 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 131 ให้ใช้พระพุทธรูปในราชการทั้งปวงทั่วไป แทน
รัตนโกสินทรศก เพราะฉะนั้น ปรัตนโกสินทรศกเท่าใดบวก 2324 เขาแล้วก็เป็นที่พระพุท-
ธศักราชแทน²

นับถือว่าเป็นการประกาศใช้พระพุทธรูปในราชการอย่างเป็นทางการเป็น
ครั้งแรกในประเทศไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นี้เอง
พระพุทธรูปเริ่มใช้ในราชการทั่วไป ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถือว่าพระพุทธรูปซึ่งตั้งตนแต่ปีรัตนพพานนั้น
ตั้งตนปีในเดือนเมษายนโดยถูกต้องแล้ว³

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 267.

² ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 268.

³ ราชกิจจานุเบกษา เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

จะเห็นได้จากประกาศในราชกิจจานุเบกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ทรงพระราชดำริสเรียกพระพุทธรักษา และให้เดือนเมษายนเป็นเดือนเริ่มปีพระพุทธรักษาใหม่ เช่นเดียวกับรัตนโกสินทร์ศกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นอันว่าพระพุทธรักษาเริ่มใช้ในราชการทั่วไป ตั้งแต่ปีพระพุทธรักษา 2455 นับเป็นปีที่ 3 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยาบรมราชธานี เป็นคนมาจนกระทั่งมาถึงสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงการนับวัน เดือน ปี ของพระพุทธรักษาใหม่ ซึ่งใช้มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.1.2.1.2 เกณฑ์การนับพระพุทธรักษาในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 ถึงพุทธศักราช 2483

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้ใช้พระพุทธรักษา 2455 แทนรัตนโกสินทร์ศก 131 แล้ว เกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของพระพุทธรักษายังคงยึดถือเหมือนเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของรัตนโกสินทร์ศก จะใดแยกเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของพระพุทธรักษาต่างกล่าวออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

3.1.2.1.2.1 เกณฑ์การนับวันของพระพุทธรักษา

3.1.2.1.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพระพุทธรักษา

3.1.2.1.2.3 เกณฑ์การนับปีของพระพุทธรักษา

3.1.2.1.2.1 เกณฑ์การนับวันของพระพุทธรักษา

การนับวันของพระพุทธรักษา ยังคงกำหนดวิธีการนับแบบสุริยคติ โดยกำหนดให้ 1 ปี ปกติสุรทินมี 365 วัน และ 1 ปีอธิกสุรทินมี 366 วัน

การคิดปีสุรทินและอธิกสุรทินของพระพุทธรักษาแตกต่างไปจากวิธีการคิดปีสุรทิน และอธิกสุรทินของรัตนโกสินทร์ศกบาง เตามลัทธิออกมาเท่ากัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางหลักเกณฑ์การคิดปีสุรทินและอธิกสุรทินของพระพุทธรักษาไว้ดังนี้

"...เมื่อไรเป็นพระพุทธรูปแล้วไหลบ 142 ถาววก 258
 อย่างหนึ่งอย่างใดก็โคเหมือนกัน เมื่อลบถาววกแล้วเป็น
 จำนวนเลขเททโค เอาเลข 4 ทาร โคซากตัวมีโค ปั้น
 เป็นปืออิกสุรทิน ตามปฏิทินอย่างเกลสำหรับการในอศิศภาค
 หังสัน แต่ส่วนปฏิทินอย่างใหม่ทีไรกันอยู่ทุกวันนี้ ไหลบ
 ถาววกแลเอาเลข 4 ทาร เหมือนอย่างวามาแลวัน เวนเต
 มีโค ๆ 4 หากซากตัวโคแล้ว แต่วาปั้นเอา 400 ทาร
 ไมซากตัว จะมีเศษรอยหนึ่ง ถาสองรอย ถาสามรอย ก็
 ปึงสามอยงนี้ เป็นปือปรกตีสูรทิน ต่อเมื่อ 400 ทารซากตัว
 กวยจึงเป็นปืออิกสุรทิน..."

ตัวอย่างเช่นปีพระพุทธรูป 2456 เป็นปือปรกตีสูรทิน จำนวนจากหลักเกณฑ์
 กิ่งลาวขางตนคั้งนี้คือ เอาปีพระพุทธรูป 2456 - 142 จะโคเทกกับ 2314
 เอา 4 ทาร เทกกับ $\frac{2314}{4} = 578$ เศษ 2 แสดงวาพระพุทธรูป 2456 เอา 4
 ทารไมลงตัว เหลือเศษ เพราะฉะนั้นปีพระพุทธรูป 2456 จึงเป็นปือปรกตีสูรทิน
 มี 365 วัน หรือเอา 258 บวกกับปีพระพุทธรูป 2456 จะโคเทกกับ 2714 เอา 4 ทาร
 คือ $\frac{2714}{4} = 678$ เศษ 2 แสดงวาปีพระพุทธรูป 2456 บวกทวย 258 ทารทวย
 4 ไมลงตัวเหลือเศษ เพราะฉะนั้นปีพระพุทธรูป 2456 เป็นปือปรกตีสูรทิน มี 365 วัน
 แต่ถาเอา 142 ไปลบ หรือ 258 ไปบวก ปีพระพุทธรูปโคก็ตาม แลเอา 400 ทารลงตัว
 แสดงวาปีพระพุทธรูปนั้นเป็นปืออิกสุรทิน มี 366 วัน ตัวอย่างเช่น ปีพระพุทธรูป 2142
 ลบทวย 142 ทารทวย 400 โคเทกกับ $2142 - 142 = \frac{2000}{400} = 5$ หรือ ปีพระพุทธรูป
 2142 บวกทวย 258 ทารทวย 400 โคเทกกับ $2142 + 258 = \frac{2400}{400} = 6$ จะเห็น
 ไควา ปีพระพุทธรูป 2142 เมื่อเอา 142 ไปลบ หรือเอา 258 ไปบวก แลเอา 400

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 268 - 269.

เพิ่มวันอีก 1 วัน ในเดือนกุมภาพันธ์ของปีพระพุทธศักราช 2142 เป็น 29 วัน เป็นต้น

3.1.2.1.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราช

เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริไว้ดังนี้คือ

"...วันแรมเดือนให้ไปตามประกาศเกาที่อ้างมาข้างต้นทุกประการ"¹

เดือนให้ไปตามประกาศเกา ประกาศเกาในที่นี้หมายถึงประกาศในชั้นอย่างใหม่
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 5 (พฤศจิกายน) เดือน 4 แรม 12 ค่ำ
ปีชวดสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5
วันอาทิตย์เดือนสี่ แรมสิบห้าค่ำ ปีชวด สัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 ดังได้กล่าวมาแล้ว 1 ปี
มี 12 เดือน คือ

เดือนที่ 1	ชื่อ เมษายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 2	ชื่อ พฤษภาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 3	ชื่อ มิถุนายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 4	ชื่อ กรกฎาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 5	ชื่อ สิงหาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 6	ชื่อ กันยายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 7	ชื่อ ตุลาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 8	ชื่อ พฤศจิกายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 9	ชื่อ ธันวาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 10	ชื่อ มกราคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 11	ชื่อ กุมภาพันธ์	ปีปรกตีสूरทิน 28 วัน ปีอธิกสูรทิน 29 วัน
เดือนที่ 12	ชื่อ มีนาคม	มี 31 วัน

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 269.

3.1.2.1.2.3 เกณฑ์การนับปีของพุทธศักราช

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้คำนวณ สอบคูกวางระชาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้โหราคำนวณไว้สำหรับจารึกแผ่นศิลาบรรจุพระเจดีย์ มีฉับอยู่ในหอพระสุราลัยพิมานในพระบรมมหาราชวัง และที่กรมราชบัณฑิตนั้น ได้ความว่า วันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพาน ทั้งสามดวงจะตกอยู่ในเดือนเมษายน ตามปฏิทินทั้งสองอย่างเก่าและอย่างใหม่ทั้งสิ้น ถือว่าพระพุทธศักราชซึ่งตั้งต้นแต่ปีปรินิพพานนั้น ตั้งต้นปีในเดือนเมษายน ถูกต้องอยู่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้นับตั้งต้นปีพระพุทธศักราชในเดือนเมษายน คงเริ่มแรกเกี่ยวกับรัตนโกสินทรศก ซึ่งเริ่มปีรัตนโกสินทรศกใหม่ เมื่อวันที่ 1 เมษายน วันขึ้นปีใหม่ หรือเถลิงศกใหม่ของพระพุทธศักราช คงใช้วันที่ 1 เมษายน เช่นกัน และเมื่อวันที่ 31 มีนาคม เป็นวันสิ้นปีพุทธศักราช โดยอนุโลม ตัวอย่างเช่น วันที่ 1 เมษายน พระพุทธศักราช 2456 เป็นวันขึ้นปีใหม่ครั้งแรกภายหลังจากการประกาศใช้พระพุทธศักราช แทนรัตนโกสินทรศก วันที่ 31 มีนาคม พุทธศักราช 2456 เป็นวันสุดท้ายสิ้นปีพุทธศักราช 2456 เป็นต้น

การนับปีแบบสุริยคตินี้มีปีปรกติสุรทิน และอธิกสุรทิน ในปีปรกติสุรทิน มี 12 เดือน 365 วัน แต่ในปีอธิกสุรทินมี 12 เดือนเช่นกัน แต่มี 366 วัน เพิ่มวันในเดือนกุมภาพันธ์อีก 1 วัน เป็นเดือนกุมภาพันธ์ในปีอธิกสุรทินต้องมี 29 วัน เป็นต้น (ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 3.1.1.1.2.1 เกณฑ์การนับวันของพุทธศักราช)

3.1.2.2 การใช้และเกณฑ์การนับพุทธศักราชตั้งแต่พุทธศักราช 2484 จนกระทั่งปัจจุบัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระพุทธศักราชในราชการทั่วไป ตั้งแต่พระพุทธศักราช 2455 จึงได้ใช้พระพุทธศักราชเรื่อยมา แม้ว่าประเทศไทยจะได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็น

ระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พระพุทธศักราช 2475 แล้วก็ตาม แต่ยังคงใช้ พระพุทธศักราชในราชการต่อมา จนกระทั่งถึงปีพุทธศักราช 2483 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีคณะรัฐบาล อึ้งเม็ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงพุทธศักราชอีกครั้ง และยังคงใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้

การใช้และเกณฑ์การนับพุทธศักราชในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

3.1.2.2.1 การใช้พุทธศักราชในปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช 2484 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

3.1.2.2.2 เกณฑ์การนับพุทธศักราชในปัจจุบันตั้งแต่พุทธศักราช 2484 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

3.1.2.2.1 การใช้พุทธศักราชในปัจจุบัน (พุทธศักราช 2484 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน)

การใช้พุทธศักราชในราชการ เริ่มครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระพุทศักราช 2455 จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระอานันทมหิดล ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติ ปีประดิทินพุทธศักราช 2483 ให้เหมาะสมกับกาลสมัย และโบราณประเพณีของไทยตามคำแนะนำ และยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

"มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติปี

ประดิทิน พุทธศักราช 2483"...

มาตรา 4 ปีประดิทินนี้ให้ระยะเวลา 12 เดือน เริ่มแต่วันที่ 1 มกราคม และสิ้นสุดในวันที่ 31 ธันวาคม

ซึ่งปีเรียกว่า ปีพุทธศักราช 2483 ให้สิ้นสุดลงในวันที่ 31

ธันวาคมที่จะถึงนี้ และปีที่เรียกว่าปีพุทธศักราช 2484 ให้เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ต่อไป..."

พระราชบัญญัติฉบับนี้ตราไว้ ณ วันที่ 6 กันยายน พุทธศักราช 2483 ประกาศใน
ราชกิจจานุเบกษา ในวันที่ 17 กันยายน พุทธศักราช 2483

จากพระราชบัญญัติกวดวางตน การใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่
เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 และวันที่ 31 ธันวาคม เป็นวันสิ้นปี เริ่มใช้
ตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2483 เพราะว่าในมาตรา 2 ของพระราชบัญญัติปีประทีป
พุทธศักราช 2483 ระบุไว้ว่า ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ เมื่อพ้นกำหนดสามสัปดาห์ นับแต่วันประกาศ
ใช้ในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป เนื่องจากพระราชบัญญัติปีประทีปพุทธศักราช 2483
ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่วันที่ 17 กันยายน พุทธศักราช 2483 พระราชบัญญัติ
เป็นอันไร้ใช้ตั้งแต่วันที่ 17 ตุลาคม พุทธศักราช 2483 เป็นต้นไป

เพราะฉะนั้นปีพุทธศักราช 2483 จึงมีเพียง 9 เดือน เพราะเหตุว่าแต่เดิมนั้น
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ถือวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปี
พระพุทศักราชใหม่ ครั้นมาถึงปีพุทธศักราช 2483 รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม
เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ ปีประทีปพุทธศักราช 2483 กำหนดให้ขึ้นปีพุทธศักราชใหม่
ในวันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 จึงทำให้ปีพุทธศักราช 2483 เหลือเพียง 9 เดือน
คือเดือน เมษายน, พฤษภาคม, มิถุนายน, กรกฎาคม, สิงหาคม, กันยายน, ตุลาคม
พฤศจิกายน และเดือนธันวาคม ซากไป 3 เดือน คือเดือนมกราคม, กุมภาพันธ์ และ มีนาคม

ในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่นั้น เนื่องด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

"...ในนานาอารยประเทศทั้งปวง ตลอดจนถึงประเทศใหญ่ ๆ

ทางปลายบูรพาทิศนี้ โดยนิยมใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้น

ต้นปี การนิยมใช้วันที่ 1 มกราคมนี้ มิได้เกี่ยวข้องกับลัทธิ

ศาสนา จารีตประเพณี หรือการเมืองของชนชาติใดประเทศใด

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

แต่เป็นการคำนวณโดยวิทยาการทางดาราศาสตร์ และนิยมใช้
กันมาเป็นเวลากว่าสองพันปี เมื่อประเทศไทยไคนิยมถือ
สุริยคติตามอย่างนานาประเทศแล้ว ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะ
ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นต้นปี เหมือนอย่างประเทศทั้งหลาย
เพราะวันที่ 1 มกราคม ก็ใกล้เคียงกับวันแรม 1 ค่ำของไทย
และเป็นการใช้ฤดูหนาวเริ่มต้นปี การใช้วันที่ 1 มกราคมเป็น
วันขึ้นปีใหม่ จะเป็นการสอดคล้องตรงตามจารีตประเพณีโบราณ
ของไทย ตรงตามคติแห่งพระบรมพุทธศาสนา และใคร่จะ
กับนานาอารยประเทศทั้งหมด..."¹

จากเหตุผลการใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่แทนวันที่ 1 เมษายน ซึ่งมี
ประกาศใช้มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขอนทงทิวา
"การนิยมใช้วันที่ 1 มกราคมนี้ มิได้เกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนา..." ขอนทงจะไม่ตรงกับขอ
เท็จจริงนัก เมื่อพิจารณาคุณสมัยและตัวบุคคลที่เป็นคณะรัฐบาล และผู้นำในระดับต่าง ๆ แล้ว
เห็นว่า เป็นบุคคลที่การศึกษา และศึกษาวิทยาการตามแบบอย่างอารยประเทศตะวันตก อันได้
แก่องคภูม เป็นคน ย่อมได้รับอิทธิพลทางด้านความรู้สึกนึกคิดในต่างต่าง ๆ ทั้งด้านการเมือง
การศาสนา เป็นต้น ประเทศเหล่านี้ใช้คริสต์ศักราชมาแต่ดั้งเดิม ยกตัวอย่างเช่น ประเทศ
อังกฤษ ประกาศใช้ปฏิทินแบบเกรกอเรียน เมื่อคริสต์ศักราช 1752 หรือตรงกับพุทธศักราช
2295 ปฏิทินไม่ว่าแบบยูเลียโน ปฏิทินแบบเกา หรือปฏิทินเกรกอเรียน ปฏิทินแบบใหม่ เริ่ม
นับแต่ปีคริสต์ศักราชควย วันที่ 1 มกราคม ทั้งนี้ เพราะฉะนั้นการที่ประเทศไทยประกาศ
เปลี่ยนมาใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่นั้น คงได้รับอิทธิพลจากอารยประเทศ
ตะวันตก ซึ่งเขามามีอิทธิพลทางการศึกษาและกำลังมีบทบาททางการเมืองของโลก และใน
ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงขณะนั้น เช่น อังกฤษยังคงมีอิทธิพลปกครองประเทศมลายูและพม่า
เป็นต้น ก็ย่อมจะกำหนดวันเวลาควยคริสต์ศักราช การติดต่อกับประเทศไทยซึ่ง เป็นชาติเอกราช

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 58, วันที่ 1 มกราคม 2484, หน้า 32.

ในขณะนั้น ทางฝ่ายกึ่งจะใช้ศักราชที่ฝ่ายของประเทศตัวเองนิยมใช้อยู่ ย่อมเป็นอุปสรรคในการตกลงเจรจามีขึ้น เพราะพุทธศักราชก่อนพุทธศักราช 2484 ขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ ในวันที่ 1 เมษายน ส่วนคริสต์ศักราชขึ้นปีใหม่วันที่ 1 มกราคม ซึ่งมีช่วงระยะเวลาต่างกัน 3 เดือน นับว่าเป็นการยากในการกำหนดวันเวลาในสนธิสัญญาไมนอย รัฐบาลไทยอันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ภายใต้พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ตราพระราชบัญญัติ เปลี่ยนแปลงวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ ในวันที่ 1 มกราคม ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับคติแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งถือฤกษ์เป็นต้นปี เริ่มต้นปี ที่กล่าวมานี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่นั้น คริสต์ศาสนาซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของคริสต์ศักราช และการเมืองในขณะนั้น ต้องมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ของประเทศไทยบ้างไม่มากนักเลย ไม่ใช่ไม่มีเลยตามที่กล่าวไว้ในราชกิจจานุเบกษา ถึงกล่าวแล้วข้างตน

จึงเป็นอันว่า พุทธศักราชซึ่งเป็นแบบอย่างของการใช้พุทธศักราชในปัจจุบันนั้น มีหลักเกณฑ์การให้แน่นอนมาตั้งแต่วันที่ 17 ตุลาคม พุทธศักราช 2483 หลังจากประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่ 17 กันยายน พุทธศักราช 2483 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย อันประกอบด้วยคณะรัฐบาลซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการต่อมาได้มีประกาศ ลงในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 58 หน้า 31 วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 ให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ จึงนับได้ว่า วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 เป็นปีแรกหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติประเพณีพุทธศักราช 2483 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน เป็นเวลา 36 ปีเศษ

3.1 2.2.2 เกณฑ์การนับพุทธศักราชในปัจจุบัน

จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประเพณี พุทธศักราช 2483 ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัตินี้ กำหนดให้ปีประเพณีนั้น ให้กำหนดระยะเวลา 12 เดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปี-

พุทธศักราชใหม่ และวันที่ 31 ธันวาคม เป็นวันสิ้นสุดปีพุทธศักราช และมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 หน้า 33 ใจว่า

"...ขอให้ใหม่วันเริ่มขึ้นในวันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 นี้..."

เกณฑ์การนับของพุทธศักราชในปัจจุบัน จะได้แยกกล่าวเป็น 3 หัวข้อดังนี้

- 3.1.2.2.2.1 เกณฑ์การนับวันของพุทธศักราชในปัจจุบัน
- 3.1.2.2.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราชในปัจจุบัน
- 3.1.2.2.2.3 เกณฑ์การนับปีของพุทธศักราชในปัจจุบัน

3.1.2.2.2.1 เกณฑ์การนับวันของพุทธศักราชในปัจจุบัน

ในพระราชบัญญัติ ปีระชทิน พุทธศักราช 2483 ไม่ได้กล่าวถึงการนับวันเลย แต่เมื่อสอบค้นการโตพุทธศักราชในแต่ละปีแล้วปรากฏว่า มีการนับวันแบบสุริยคติ กล่าวคือ ในปีปกติสุรทินหนึ่งปีมี 365 วัน ส่วนในปีอธิกสุรทิน ปีหนึ่งมี 366 วันคงเดิม แต่เมื่อสอบค้นต่อไป จึงพบว่าการคิดปีปกติสุรทิน และอธิกสุรทิน แยกต่างไปจากหลักเกณฑ์การคำนวณในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเท่าที่ตรวจสอบปีปกติสุรทินกับปีอธิกสุรทิน ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ปรากฏว่าตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2455 จนกระทั่งถึงปีพุทธศักราช 2483 มีอธิกสุรทิน 7 ครั้ง คำนวณปีพุทธศักราชต่อไปนี้

1. ปีพุทธศักราช 2458
2. ปีพุทธศักราช 2462
3. ปีพุทธศักราช 2466
4. ปีพุทธศักราช 2470
5. ปีพุทธศักราช 2474
6. ปีพุทธศักราช 2478
7. ปีพุทธศักราช 2482

ถ้าพิจารณาการหาปีอธิกสุรทินตามหลักเกณฑ์การคำนวณนี้พอจะสรุปได้ว่า 4 ปี
จึงจะมีปีอธิกสุรทิน 1 ครั้ง

แต่หลังจากที่รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เปลี่ยน
แปลงวันและเดือน ขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ ตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวอานันทมหิดลแล้ว หลักเกณฑ์การคำนวณปีอธิกสุรทินและปีปรกติสุรทินเดิมใช้ไม่ได้ เพราะ
แก้ไขได้แล้ว ปีอธิกสุรทินต่อไปควรจะเป็นปีพุทธศักราช 2486 แต่กลับกลายเป็นปีอธิกสุรทิน
ในปีพุทธศักราช 2487 สอดคนอย่างไรก็ไม่พบหลักเกณฑ์ เนื่องจากรัฐบาลสมัยจอมพล ป.
พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ไม่กล้ากล่าวถึงหลักเกณฑ์การหาปีอธิกสุรทินไว้ แต่พอจะ
สันนิษฐานได้ว่า การคำนวณปีอธิกสุรทินในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี
คงนำเอาหลักเกณฑ์การคำนวณปีอธิกสุรทินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มา
เปลี่ยนแปลงไว้ กล่าวคือ เอา 143 ลบพุทธศักราชแทน 142 หรือเอา 257 บวกพุทธศักราช
แทน 258 แล้วหารด้วย 4 ถ้าหารลงตัวพอดี แสดงว่าปีนั้นเป็นปีอธิกสุรทิน ถ้าหารไม่ลงตัว
แสดงว่าปีนั้นเป็นปีปรกติสุรทิน ตัวอย่างเช่น พุทธศักราช 2487 ลบด้วย 143 เท่ากับ
 $2487 - 143 = 2344$ หารด้วย 4 เท่ากับ $\frac{2344}{4} = 586$ หรือ พุทธศักราช 2487
บวกด้วย 257 เท่ากับ $2487 + 257 = 2744$ หารด้วย 4 เท่ากับ $\frac{2744}{4} = 686$ เมื่อ
เอา 4 หารลงตัวพอดี แสดงว่าปีพุทธศักราช 2487 เป็นปีอธิกสุรทิน มี 366 วัน เพิ่มอีก
1 วัน ในเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2487 เป็น 29 วัน เป็นต้น ถ้าพุทธศักราช 2488
ลบด้วย 143 เท่ากับ $2488 - 143 = 2345$ หารด้วย 4 เท่ากับ $\frac{2345}{4} = 586$ เศษ 1
หรือ พุทธศักราช 2488 บวกด้วย 257 เท่ากับ $2488 + 257$ เท่ากับ 2745 หารด้วย 4
เท่ากับ $\frac{2745}{4} = 686$ เศษ 1 แสดงว่า 4 หารไม่ลงตัว ปีพุทธศักราช 2488 เป็นปีปรกติ-
สุรทิน มี 365 วัน เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2488 ปี 28 วัน เป็นต้น

3.1 2.2.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราชในปัจจุบัน

เกณฑ์การนับเดือนของปีพุทธศักราช ภายหลังจากคณะรัฐบาลอันมีจอมพล ป.
พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวอานันทมหิดล โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ เป็นวันที่ 1 มกราคม

โดยเริ่มประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 พระราชบัญญัติปีระกาศปีพุทธศักราช 2483 ในมาตรา 4 กำหนดให้ปีหนึ่งมี 12 เดือน ซึ่งเดือนใช้ตามแบบสุริยคติ ดังได้กล่าวมาแล้วไม่เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแต่เฉพาะการนับเดือน เรียงลำดับใหม่ดังนี้

1. เดือน มกราคม มี 31 วัน
2. เดือน กุมภาพันธ์ มี 28 วัน
ปีอธิกสุรทิน มี 29 วัน
3. เดือน มีนาคม มี 31 วัน
4. เดือน เมษายน มี 30 วัน
5. เดือน พฤษภาคม มี 31 วัน
6. เดือน มิถุนายน มี 30 วัน
7. เดือน กรกฎาคม มี 31 วัน
8. เดือน สิงหาคม มี 31 วัน
9. เดือน กันยายน มี 30 วัน
10. เดือน ตุลาคม มี 31 วัน
11. เดือน พฤศจิกายน มี 30 วัน
12. เดือน ธันวาคม มี 31 วัน

3.1.2.2.2.3 เกณฑ์การนับปีของพุทธศักราชในปัจจุบัน

ตั้งโลกลาวมาแล้วข้างตน พุทธศักราชปีปรกติสุรทิน มี 365 วัน ปีอธิกสุรทิน มี 366 วัน ในเวลา 4 ปีมีปีอธิกสุรทิน 1 ปี ส่วนอีก 3 ปีนอกจากนั้นเป็นปีปรกติสุรทิน ถ้าต้องการจะทราบว่า ปีใดจะเป็นปีอธิกสุรทินให้เอา 143 ลบ หรือเอา 257 บวก ปีพุทธศักราชนั้นแล้วเอา 4หาร ถ้าลงตัวพอดี แต่เมื่อเอา 400 หารไม่ลงตัว เหลือเศษ 100, 200 และ 300 นั้นเป็นปีปรกติสุรทิน ต่อเมื่อเอา 400 หารลงตัวจึงจะถือว่าเป็นปีอธิกสุรทิน แต่ถาเอา 143 ลบ หรือเอา 257 บวก ปีพุทธศักราชนั้นแล้วเอา 4 หาร ผลลัพธ์ไม่ลงตัวพอดี หรือเหลือเศษ ให้ถือว่าเป็นปีพุทธศักราชนั้นเป็นปีปรกติสุรทิน

ส่วนการนับ วัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติยังคงมีไรแบบเดิม ทั้งนี้เพราะคนไทยในชนบทส่วนใหญ่คุ้นเคยและนิยมการนับแบบจันทรคติ ส่วนพุทธศักราชนับแบบสุริยคตินั้น

ไว้ในราชการทั่วไป ในวงการศึกษา เป็นต้น ปฏิทินในปัจจุบันต้องกำหนดการนับ วัน เดือน ปี ทั้งการนับแบบสุริยคติ และจันทรคติ ควบคู่กันไป ด้วยเหตุผลดังนี้ ประการแรกวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา กำหนดตามวิธีการนับแบบจันทรคติ เช่น วันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ในปีปรกทิมาส ฤกษ์โคเป็นอธิกมาส วันวิสาขบูชาเลื่อนไปเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 เป็นต้น

ประการสุดท้าย คนไทยส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นศาสนิกชนคุ้นเคยกับการนับวัน เดือน ปี แบบจันทรคติ สืบทอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปี เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนการนับวัน เดือน ปี เป็นแบบสุริยคติ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงไม่สนใจ เพราะถือว่าการนับ วัน เดือน ปี แบบเดิม เขาใจกันที่อยู่แล้ว ยกเว้นพวกที่การศึกษาสูงกว่าเกณฑ์การบังคับ อาจจะคุ้นเคยกับการนับ วัน เดือน ปี แบบสุริยคติ เป็นต้น

อนึ่ง การจะกำหนดวันสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีการนับวันเดือนปี แบบสุริยคตินั้น กว่าจะไม่ยากนัก เพราะศาสนานี้ก็กำหนดวันสำคัญทางศาสนาแบบสุริยคติ เช่น คริสต์ศาสนา กำหนดวันคริสมาสต์ในวันที่ 25 ธันวาคม ของทุก ๆ ปีคริสต์ศักราช เพราะฉะนั้น การจะกำหนดวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วยการนับวัน เดือน ปี แบบสุริยคติบ้าง อาจจะได้ แต่พุทธศาสนิกชนอาจจะไม่ยอมรับ เพราะว่า วันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น ตั้งขึ้นตามการนับ วัน เดือน ปี แบบจันทรคติในพระสุตตันตปิฎก ส่วนคริสต์ศักราชนี้มีวิธีการนับวัน เดือน ปี แบบสุริยคติมาแต่ดั้งเดิม และพุทธศาสนิกชนก็คุ้นเคยกับการนับแบบจันทรคตินานาน ส่วนการนับแบบสุริยคตินั้นเป็นของใหม่สำหรับคนไทยส่วนใหญ่ จึงไม่คุ้นเคยและการนับแบบสุริยคติ กับการนับแบบจันทรคตินั้น ไม่ต้องกันด้วย

พุทธศักราชที่ใช้ในปัจจุบันนั้น ต้องนับว่ามีรากฐานมั่นคงมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖๖ ปีแรกแล้ว ในประกาศใช้พุทธศักราชในราชการทั่วไป ครั้งแรกเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2455 โดยกำหนดให้ขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ ในวันที่ 1 เมษายน และคงไปสิ้นสุดปีในวันที่ 31 มีนาคม ของทุก ๆ ปีพุทธศักราช แม้จะมี เกณฑ์การนับไม่ตรงกับเกณฑ์การนับในปัจจุบันก็ตาม แต่ก็เห็นแนวทางให้รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว—

อาณาจักรโบราณ โปรกเกล้าฯ ให้เปลี่ยนวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ จากวันที่ 1 เมษายน เป็นวันที่ 1 มกราคม และวันสิ้นปีพุทธศักราชในวันที่ 31 มีนาคม เป็นวันที่ 31 ธันวาคม การเปลี่ยนแปลงเกณฑ์การนับวันขึ้นปีพุทธศักราชใหม่ และวันสิ้นปีพุทธศักราชของรัฐบาล อันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นการเริ่มนับวัน เดือน ปี ตามแบบสุริยคติอย่างปัจจุบันเป็นครั้งแรก ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 เป็นต้นมา และยังคงใช้ตามแบบอย่างสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้.

3.2 การโรมและเกณฑ์การนับมหาศักราช

มหาศักราชเป็นศักราชเก่าแก่ ซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยอีกศักราชหนึ่ง ซึ่งพบว่ามีปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัยมากที่สุด ปรากฏว่าอาณาจักรกัมพูชาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ใ้ชมมหาศักราช หลักฐานมีปรากฏในจารึกหลัก 4 และ 5 ของกัมพูชา ชื่อปราสาทอักษม ลงตัวเลข 531 ศักระ (Saka) และ 626 ศักระ (Saka) ปราสาทที่อยู่ปากแม่น้ำโขงในประเทศกัมพูชา ศักราชนี้ใช้แพร่หลายในอาณาจักรขมพูชา ตั้งแต่สมัยพุนันและสมัยเจนละ จนถึงสมัยนครธมเรื่อยมาจนประเทศเพื่อนบ้านทั้งหมด รวมทั้งในหมู่เกาะชวาและสุมาตราด้วย

มหาศักราชเริ่มใช้ในสมัยสุโขทัย เมื่อมีลายสือโองการวิบนศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ศักราชนี้จารึกบนศิลาจารึกตั้งแต่มหาศักราช 1205 และมหาศักราช 1214 เป็นต้น

ประเทศไทยสมัยกรุงสุโขทัยรับมหาศักราชมาจากอาณาจักรกัมพูชาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อนชนชาติไทยจะอพยพเข้ามาตั้งหลักฐานมั่นคงแทน

การโรมมหาศักราชในประเทศไทย เริ่มมีใช้ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา แมว่าในปัจจุบันจะเลิกใช้มหาศักราชแล้วก็ตาม แต่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในอดีต

¹ Inscription of Kambuja, by R.C. Majumdar M.A.F.A.S. the Asiatic Society 1, Park Street Culcutta 1953, p.5.

ยังคงมีปรากฏใช้อยู่ จึงเห็นสมควรนำเอาหลักเกณฑ์การไขและการนับ วัน เดือน ปี ของมหา-
ศักราชมาเสนอไว้ โดยแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประการ คือ

3.2.1 การไขมหาศักราช

3.2.2 เกณฑ์การนับของมหาศักราช

3.2.1 การไขมหาศักราช

ดังที่กล่าวมาแล้ว (ในบทที่ 2) ว่า พระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์ทวารวดี
เมืองทักสิลา แคว้นคันธาระ ตั้งมหาศักราชขึ้นเมื่อพุทธศักราช 622 เริ่มไขมหาศักราช 1
เมื่อพุทธศักราช 622 ต่อมาจึงแพร่หลายเข้ามาสู่คาบสมุทรมหานคร ซึ่งปรากฏว่าขอมใช้
ซากอน ดังปรากฏในศิลาจารึกปราสาทอภัยมเป็นครั้งแรก เมื่อมหาศักราช 531 (พุทธศักราช
1152) และมีปรากฏใช้ในศิลาจารึกสุโขทัยครั้งแรกในมหาศักราช 1214 ซึ่งถือว่าเป็นปีที่
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงใช้จารึกอักษรไทยลงบนแท่งศิลา และยอนไปเล่าถึงมหาศักราช
1205* ซึ่ง เป็นปีที่พระองค์ประสูติอักษรไทยขึ้นใช้เป็นครั้งแรก ซึ่งมีจารึกไว้ในหลักที่ 1
ดังนี้

"...เมื่อกอนลายสือไทยมี 1205 ศกปีมะแม พ่อขุนรามคำแหง
หาใจใช้ใช้ใจ แลใช้ลายสือใช้..."²

ศิลาจารึกในสมัยสุโขทัยส่วนมากใช้มหาศักราชกับปีนักษัตร ดังที่ยกมาเป็นตัวอย่าง
ข้างบนแล้วนั้น

แต่ในศิลาจารึกนครชุมใช้มหาศักราช แตกต่างไปจากการใช้มหาศักราชในหลักที่ 1

*ใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบมหาศักราชเป็นพุทธศักราชในปัจจุบัน ตรงกับพุทธศักราช
(1205 + 621 เท่ากับ) 1826 แต่ใช้ใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบมหาศักราช เป็นพุทธศักราช
ในสมัยกรุงสุโขทัย จะตรงกับพุทธศักราช (1205 + 622 เท่ากับ) 1827.

¹ ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาค 1, จารึกสุโขทัย,ชำระแปลโดย ศาสตราจารย์ ยอร์ช
เซเคส. หน้า 57.

3.2.2 เกณฑ์การนับมหาศักราช

เกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของมหาศักราช ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงวิธีมหาศักราช ไขความถั่วณก่อนตามสุริยคติ ขึ้นปีใหม่ เมื่ออาทิตย์ยกขึ้นสู่อาศิเมษ ที่เราเรียกว่า เถลิงศกวันสงกรานต์¹

แต่จากการวิเคราะห์มหาศักราชซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย ส่วนมากอยู่ในศิลาจารึกต่าง ๆ อาทิเช่น ศิลาจารึกนครชุม จารึกเมือมหาศักราช 1279 ศิลาจารึกวัดศรีศักดิ์ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย และจารึกทวารวดี, ศรีวิชัยละโว้ เช่น ศิลาจารึกภาษาเขมร ที่ศาลสูงเป็นกน โฉมมหาศักราชดังนี้ คือ

"(มหา) ศักราช 944 วันอาทิตย์ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรร อัญศรีสรยวรมเทวะ มีพระันนทร

กรัส "พระนิยม" นี้ใหญ่คุดลึงหลายคือเป็น "สมาจารย์"..."²

โดยพบว่ามีการนับวัน เดือน ตามแบบจันทรคติ ไม่พบวามหาศักราชนับวัน เดือน ปี แบบสุริยคติ คงใช้วิธีการคำนวณตามคัมภีร์สุริยศาสตร์เป็นหลัก

การนับวัน เดือน ปี ของศักราชต่าง ๆ เท่าที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยในอดีต อาทิเช่น พุทธศักราช จุลศักราช เป็นต้น มีการนับวัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติทั้งสิ้น การนับวัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติคืออาศัยการนับรอบเส้นทางการโคจรของดวงจันทร์ โลก และ ดวงอาทิตย์ เป็นหลักใหญ่ในการคำนวณนับวัน เดือน ปี มหาศักราชเกิดขึ้นในยุคซึ่งกำลังนิยมการนับวัน เดือน ปี แบบจันทรคติ ย่อมใช้เกณฑ์การนับแบบจันทรคติด้วย แม้จุลศักราช ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังมหาศักราช 560 ปี ยังใช้เกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติ เมื่อพิจารณาการโฉมมหาศักราชหลาย ๆ คาน จึงเห็นวามหาศักราชใช้เกณฑ์การนับ วัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติถึง โลกกล่าวแล้วขางตน

¹ คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, เรื่องเกิม, หน้า 7.

² ประชุมศิลาจารึก ภาค 2 จารึกทวารวดี, ศรีวิชัย, ละโว้, ชวาระและแปลโดย ยอร์ช เซเคส์. ครั้งที่ 2, 2504, หน้า 14.

จะได้อีกเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของมหาศักราชออกเป็น 3 หัวข้อดังต่อไปนี้

- 3.2.2.1 เกณฑ์การนับวันของมหาศักราช
- 3.2.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของมหาศักราช
- 3.2.2.3 เกณฑ์การนับปีของมหาศักราช

3.2.2.1 เกณฑ์การนับวันของมหาศักราช

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ามหาศักราชนับวันตามแบบจันทรคติ เช่นเดียวกับพุทธศักราช การกำหนดวันทางจันทรคติอาศัยการโคจรของดวงจันทร์ โคจรรอบโลก 1 รอบ กินเวลา 29 วัน 12 ชั่วโมง 44 นาที 3 วินาที เป็นวันข้างขึ้น 15 วัน ข้างแรม 14 วัน หรือ 15 วัน ดังรายละเอียด หน้า 67 - 68

มหาศักราชนอกจากจะนับวันแบบจันทรคติหรือวันข้างขึ้นวันข้างแรมแล้ว ยังนับวันตามข้อความพระเคราะห์ กล่าวคือ กำหนดชัວวันเป็นวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันเสาร์ ตัวอย่างเช่น จากศิลาจารึกหลักที่ 35 ศิลาจารึกกองเมณางเมืองอำเภอบรรพพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ กล่าวไว้ดังนี้

"...ใน(มหา)ศักราช 1089 ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสามวันอาทิตย์..."¹

สรุป เกณฑ์การนับวันของมหาศักราชนับตามแบบจันทรคติ กำหนดเป็นวันข้างขึ้น และวันข้างแรม และยังกำหนดชัວวันตามชัວวันทางเจ็ดวันของการนับวันในปัจจุบัน

3.2.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของมหาศักราช

มหาศักราชมีเกณฑ์การนับเดือนตามวิธีการนับแบบจันทรคติ คือ กำหนดการโคจรของดวงจันทร์รอบโลกครั้งหนึ่งประมาณ 29 วันครั้งกว่า กำหนดเป็นหนึ่งเดือน รวม 12 เดือน เป็น 1 ปี ตามคำอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส²

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, เรื่องเดิม, หน้า 12 - 13.

² จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, เรื่องเดิม, หน้า 55.

การกำหนดเอาดวงจันทร์ โคจรรอบโลก 1 รอบ เป็นเวลา 1 เดือน และโคจรรอบโลก 12 รอบ หรือ 12 เดือน เท่ากับ 1 ปี ณะเดียวกับที่ดวงจันทร์โคจรรอบโลกนั้น โลกกำลังโคจรรอบดวงอาทิตย์ไปด้วย โลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ 1 รอบ ใช้เวลาเท่ากับดวงจันทร์โคจรรอบโลก 12 รอบ หรือ 1 ปี แต่ตามเกณฑ์ทศศกติ ดวงจันทร์โคจรรอบโลก 12 รอบ หรือ 12 เดือน หรือ 1 ปี ใช้เวลาประมาณ 354 วัน* แต่ทางสุริยคติกำหนดไว้ว่าโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ใช้เวลาประมาณ 365 วัน** จะเห็นว่าเกณฑ์ทางทศศกติกับเกณฑ์ทางสุริยคตินั้น ใช้เวลาไม่เท่ากัน ก็แตกต่างกันประมาณปีละ (365 - 354) เท่ากับ 11 วัน

การนับเดือนแบบจันทรคติมี 12 เดือน เช่นเดียวกับการนับเดือนของพุทธศักราช ดังรายละเอียดปรากฏอยู่ในหน้า 68 - 69 - 70

3.2.2.3 เกณฑ์การนับปีของมหาศักราช

ผลจากการวิเคราะห์การนับปีของมหาศักราชตามแบบจันทรคติ พบว่ามีอยู่

4 ประเภท ดังนี้คือ

3.2.2.3.1 ปีปรกคิมาส ปรกคิวาร

3.2.2.3.2 ปีอธิกมาส ปรกคิวาร

3.2.2.3.3 ปีปรกคิมาส อธิกวาร

3.2.2.3.4 ปีอธิกมาสอธิกวาร

ดังรายละเอียดของปีแต่ละประเภทได้แสดงไว้ในเกณฑ์การนับปีของพุทธศักราช ^{หน้า} 72 - 73

นอกจากมหาศักราชจะมีเกณฑ์การนับปีดังกล่าวแล้ว มหาศักราชในสมัยกรุงสุโขทัยยังใช้คู่กับปีนักษัตรอีกด้วย ตัวอย่างเช่นในศิลาจารึกหลักที่ 1 จะเริ่มมหาศักราชจารึกคู่กับปีนักษัตรตลอด

*ดวงจันทร์โคจรรอบโลก 12 รอบ ใช้เวลา 354 วัน 8 ชั่วโมง 48 นาที 36 วินาที ตัดเศษทิ้ง สำหรับนับต่อไปข้างหน้าปรกคิ จึงนับว่าปีหนึ่งมี 354 วันเท่านั้น และ

**วันนับตามสุริยคติกำหนด ซึ่งเดือนรอบโลกนี้ กำหนดมัธยมประมาณรอบหนึ่ง 365 วัน 5 ชั่วโมง 48 นาที 49 วินาที มีทางนับอื่นหนึ่ง ซึ่งใช้กันว่ปรกคิสุริยทิน 365 วัน ตามประกาศใช้วันอย่างใหม่ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 หน้า 454.

เป็นคณาในศิลาจารึกหลักที่ 1 คานที่ 4 กล่าวไว้ดังนี้

"...1207 ศก ปีกุน ใหญ่คเอาพระธาตุดอกทั้งหลายเห็น
กระทำบูชา บำเรอแก่พระธาตุ ไคเคื่อนทวันจึงเอาลงฝังใน
กลางเมือง..."¹

จะเห็นว่า มหาศักราช 1207 ปีกุน แต่ที่ถูกต้องสมควรจะเป็นปีระกามากกว่า เพราะ
เมื่อมหาศักราช 1205 ปีมะแม เป็นปีที่พ่อขุนรามคำแหงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกอักษรไทย
ขึ้นที่นครจำปาศักดิ์ปรากฏเกี่ยวกับมหาศักราชเป็นนักษัตรทางฝ่ายไทยใต้ ซึ่งเอาแบบอย่าง
มาจากขอมหรือเขมร มี 12 ปีดังนี้

นักษัตรของไทยฝ่ายใต้

นักษัตรของเขมร

1. ไร่จวด	ชุต (จุก)
2. ไร่ฉลุ	ฉลุว (ชลัว)
3. ไร่ชาล	ชาล
4. ไร่เกาะ	เกาะ (เกาะส)
5. ไร่มะโรง	โรง (โรง)
6. ไร่มะเส็ง	มเสง (มัญ)
7. ไร่มะเฝีย	มเฝีย (โมมี)
8. ไร่มะแม	มแม (โมเม)
9. ไร่หอก	วก (ไวทหรือวอก)
10. ไร่ระกา	รกา (โรกา)
11. ไร่จอ	จ (จอ)
12. ปีกุน	กูร (โกร) ²

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 1 เรื่องเดิม, หน้า 6.

² ประชุมพระตำราบรมราชาภิเศกเพื่อถือนามสมัญญชยาภาค 1, อธิบายภาษาขอมเทียบภาษา
เขมรที่ปรากฏอยู่ในประชุมพระตำราบรมราชาภิเศก เพื่อถือนาม, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี :
พระนคร) 2510, หน้า 46 - 47.

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในหนังสือสำหรับ
สอบศักราชไว้ว่า มหาศักราช 1 ตรงกับปีเถาะหรือมหาศักราชตั้งขึ้นเมื่อปีเถาะ ศาสตราจารย์
ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้บรรยายเรื่องศักราช ณ ห้องประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ เมื่อวันที่อังคารที่ 30 กรกฎาคม พุทธศักราช 2517 กล่าวเกี่ยวกับมหาศักราชไว้ดังนี้คือ
จากการตรวจสอบเป็นนักศักราช ปรากฏว่ามหาศักราช 1 ตรงกับปีเถาะ นอกจากนั้นรูปร่างอื่น ๆ
กล่าวไว้ตอกกันว่า มหาศักราช 1 ตั้งขึ้นเมื่อปีเถาะ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นการไขมหาศักราชเริ่มใช้คู่กับเถาะเป็นปีแรก กล่าวคือ มหาศักราช 1
ปีเถาะ พุทธศักราช 622 คริสตศักราช 79 ฯลฯ

มหาศักราชขึ้นปีใหม่ เมื่อพระอาทิตย์ยกขึ้นราศีเมษ ที่เราเรียกกันว่า เถลิงศก
วันสงกรานต์¹ จากการตรวจสอบการไขมหาศักราชในศิลาจารึกหลักต่าง ๆ ตามที่ปรากฏ
ในประเทศไทย ไม่พบรายละเอียดในการเปลี่ยนเป็นนักศักราชและปีศักราชของมหาศักราชมากนัก
เพราะว่าในศิลาจารึกส่วนมากจะกำหนดแคว้นมหาศักราช ซึ่งเกิดเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของบ้านเมือง
ขณะนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์ในขณะนั้นทั้งสิ้น
แต่จากคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพดังกล่าว และตรวจ
พบการไขมหาศักราชโดยเปรียบเทียบกับจุลศักราชไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 45 เป็นเรื่องการ
ทำสัตย์สาบานระหว่างผู้ใหญ่ในกรุงสุโขทัย ถึงไคร้มาแล้วแล้วข้างกัน ศิลาจารึกหลักที่ 49
เป็นจารึกสุโขทัยตอนปลายเช่นกัน ชื่อจารึกอีกสองหลัก² เปรียบเทียบมหาศักราชกับจุลศักราช
ไว้ดังนี้

"ศรีศุภมัตถุ อาทศักราชได้ 1334 มะโรงสัปต สัปตจัตวาริศก
วันพฤหัสบดี เดือนห้า ขึ้นห้าค่ำ มะโรงนักษัตร จัตวาริศก..."²

มหาศักราช 1334 ปีมะโรง จุลศักราช 774 ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ปีมะโรง จัตวาริศก

¹ คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, เรื่อง เกม, หน้า 7.

² ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, เรื่อง เกม, หน้า 83.

ตรงตามเกณฑ์มหาจักรพรรดิตั้งขึ้นก่อนจุลศักราช 1334 - 774 เท่ากับ 560 ปี ตามเกณฑ์
จุลศักราชขึ้นปีนักษัตรใหม่ เมื่อวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ไปเปลี่ยนศกและศักราชเมื่อดวงอาทิตย์
เขาสู่ราศีเมษ หรือเดลิงศกสงกรานต์

จากจารึกหลักที่ 49 ถึงกล่าว มหาศักราช 1334 ตรงกับจุลศักราช 774 ปีมะโรง
จัตวาศก ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 แสดงว่าจุลศักราช 774 เปลี่ยนจากปีเถาะ เป็นปีมะโรง เมื่อ
วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5

มหาศักราชเริ่มปีมะโรงเช่นกัน เป็นไปได้หรือไม่ว่าเปลี่ยนเป็นนักษัตร เป็นปีมะโรงเมื่อ
ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เช่นเดียวกับจุลศักราชตามประกาศให้ในวันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่
ในพระบรมราชโองการสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ซึ่งมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการ ใ้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 หน้า 31
ไว้ดังนี้

"โดยที่จารึกประเพณีของไทยแต่โบราณมาให้ถือวันแรม 1 ค่ำ
เดือนอ้าย เป็นวันขึ้นปีใหม่...ต่อมาจารึกอันนี้ได้เปลี่ยนแปลง
ไปตามคติพราหมณ์ซึ่งใช้วันขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่..."¹

คติพราหมณ์ใช้วันขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่ พราหมณ์ในอินเดียหมายถึงชาว
อินเดียนับถือศาสนาฮินดู เป็นพวกประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เพราะพวกพราหมณ์มีความสามารถ
ในการคำนวณหาฤกษ์ยาม ราชสีของดวงอาทิตย์และดวงดาวอื่น ๆ ในท้องฟ้า สถิติ ณ ราชสีโค
จนกระทั่งทุกวันนี้พวกพราหมณ์ยังมีหน้าที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น ในพระราชพิธีจรด
พระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น ตำแหน่งของพราหมณ์ในอดีตกาล เช่น พราหมณ์ปุโรหิต เป็นต้น
ล้วนแต่ทำหน้าที่ทางคำนวณเกี่ยวกับวันเวลาหาฤกษ์ยาม

มหาศักราชเป็นศักราชหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใช้ในประเทศอินเดีย และพวกพราหมณ์เป็นพวกอินเดีย
นับถือศาสนาฮินดู พวกพราหมณ์มีวรรณะสูง รองจากวรรณะกษัตริย์ พวกพราหมณ์มีความรอบรู้
ศิลปศาสตร์ทุกด้านทุกแขนง และใครเขามามีบทบาทสำคัญในประเทศแถบคาบสมุทรมหานครอินเดีย

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 58, เรื่องเติม, หน้า 31.

ยอมนำเอาศิลปกรรมมาเผยแพร่ในประเทศแถบนี้ด้วย หลักฐานต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นทาง
ศาสนวัฒนธรรม โบราณสถาน และโบราณวัตถุ เป็นต้น เพราะฉะนั้นคติพราหมณ์ใช้วันขึ้น 1 ค่ำ
เดือน 5 เป็นวันขึ้นปีใหม่ นั้น คงต้องเป็นวันขึ้นปีใหม่ของมหาจักราชมากกว่าจักราชอื่น ๆ ที่มี
ปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย

ถกคือเกณฑ์วันขึ้นปีใหม่ของมหาจักราช เริ่มวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 และเปลี่ยนปี
จักราชในวัน เอลิงศกสงกรานต์ (ตรงตามเกณฑ์ของจุลจักราชที่ยึดถือมาจนกระทั่งทุกวันนี้)
เพราะฉะนั้นวันสิ้นปีนักษัตรของมหาจักราชสมควรเป็นวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4

สรุป อาณาจักรดั้งเดิมในแถบอุษาคเนย์เจ้าพระยา รับเอามหาจักราชมาใช้
ก่อนที่ประเทศไทยจะรับเอามาใช้อีกทีหนึ่ง เริ่มมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย ตั้งแต่
สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานีของประเทศไทย ตั้งแต่ศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง
มหาจักราชแรกทีในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงคือมหาจักราช 1205 ปีมะแม เกณฑ์การนับวัน
เดือน ปี ของมหาจักราช นับตามแบบจันทรคติ มหาจักราชมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย
เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมากที่สุด และค่อย ๆ ใช้น้อยลง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และ
สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ต่อจากนั้นไม่ค่อยมีปรากฏใช้จนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ไม่มีมหาจักราชปรากฏใช้จนตราบเท่าทุกวันนี้.

3.3 การใช้และเกณฑ์การนับจุลจักราช

จุลจักราชเป็นจักราชเก่าที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาก เริ่มมี
ปรากฏใช้ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ใช้น้อยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย สมัยกรุงธนบุรี
และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้น้อยจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศใช้รัตนโกสินทร์ศกแทนจุลจักราช ตั้งแต่วันที่ 2
เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลูยังเป็นสัมฤทธิศก จุลจักราช 1250 เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทร์
ศก 108 เป็นต้นมา

เมื่อวิเคราะห์การใช้อักษรต่าง ๆ ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี
ประเภทตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ จารึก และศิลาจารึก ปรากฏว่าใช้จุลจักราชมากกว่า

ศักราชอื่น โดยเฉพาะหลักฐานทางภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน หรืออาณาจักรลานนาไทยในอดีต และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี จนกระทั่งถึงปีที่ 22 ของรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเลิกใช้จุลศักราชแล้วก็ตาม แต่จุลศักราชก็ยังมิใช่มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะใช้ในทางโหราศาสตร์ และในใบประกาศปีสงกรานต์ เป็นต้น

ในบทนี้จะวิเคราะห์ทั้งการใช้และเกณฑ์การนับจุลศักราชโดยวิเคราะห์จากเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักฐานฝ่ายไทย แบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

- 3.3.1 การใช้จุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย
- 3.3.2 เกณฑ์การนับจุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย

3.3.1 การใช้จุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย

การใช้จุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทยนั้น จากการสอบค้นพบว่ามีการปรากฏชื่อจุลศักราชในศิลาจารึกหลักที่ 45 ดังนี้

"...พจนสถานวิสุทฐา จุลศักราชได้ 754..."¹

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าจุลศักราชมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยมาก โดยเฉพาะหลักฐานทางอาณาจักรลานนาไทยในอดีต หรือทางภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน และหลักฐานในสมัยกรุงสุโขทัยตอนปลาย กรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งถึงปีที่ 22 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้รัตนโกสินทรศก 108 แทนจุลศักราช 1250 (ส่วนการใช้ในสมัยก่อนหน้านั้นเพียงไรจะกล่าวละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป)

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, ศิลาจารึกหลักที่ 45,

3.3.2 เกมการนับจตุศักราชตามที่มีปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย

จตุศักราชมีหลักเกณฑ์การนับวันเดือนปี แบบจันทรคติ กล่าวคือประเพณีของชาวไทยถือสืบต่อกันมาแต่โบราณ กำหนดเดือนจันทรคติไว้ว่าปีหนึ่งมี 12 เดือน ให้เดือนที่มีเลขจำนวนคู่ (อาทิเช่นเดือน 2, 4, 6, 8, 10 และเดือน 12) เป็นเดือนถาวรมี 30 วัน เดือนที่มีเลขจำนวนคี่ (อาทิเช่น เดือน 1, 3, 5, 7, 9, และเดือน 11) เป็นเดือนขาคมี 29 วัน ยืนตัวอยู่คั่นเสมอไป โดยนับปีหนึ่งจึงมีเดือนถาวรและเดือนขาคสลับเป็นคู่กันไปรวม 6 คู่ ๆ หนึ่งมีกำลังวัน 59 วัน รวม 6 คู่ เป็นจำนวน 354 วัน¹ มีปีที่ใช่เป็น 4 อย่างขึ้น คือปีปรกติ 354 วัน ปีอธิกवार 355 วัน* ปีอธิกมาส 384 วัน** กับปีอธิกมาสอาทิตย์วาร 385 วัน*** เป็นทางจันทรคติที่ใช่เป็นสามัญ²

อนึ่งจะใดแยกกล่าวเกณฑ์การนับวันเดือนปีของจตุศักราชออกเป็น 3 ประการด้วยกันคือ

3.3.2.1 เกมการนับวันของจตุศักราช

3.3.2.2 เกมการนับเดือนของจตุศักราช

¹จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระบรมราชาธิบาย อธิกมาส อธิกवार และปักขกณาวารี, มุขนิรมิตหามงกุฎวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2511, หน้า 458.

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 458.

* อธิกवार น. วันที่เพิ่มขึ้นในปีจันทรคติ (คือในปีนั้น เดือนเจ็ดเป็นเดือนเต็มมี 30 วัน) คำอธิบายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 984.

** อธิกมาส น. เดือนที่เพิ่มขึ้น (คือในปีนั้นเป็น 13 เดือน เราเรียกว่าเดือนแปด 2 หน) คำอธิบายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 983 - 984.

*** อธิกมาสอาทิตย์วาร มาจากคำอธิกมาสสนธิกับอธิกवार เป็นอธิกมาสอาทิตย์วาร คือการเพิ่มวันในปีจันทรคติให้เดือนเจ็ดเป็นเดือนเต็มมี 30 วัน และเพิ่มเดือนในปีให้มี 13 เดือนเพิ่มเดือนแปด 2 หน รวมเป็น 385 วัน เป็นต้น

3.3.2.3 เกณฑ์การนับปีของจุลศักราช

3.3.2.1 เกณฑ์การนับวันของจุลศักราช

เกณฑ์การนับวันของจุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทยนั้น เป็นเกณฑ์การนับวันตามแบบจันทรคติ อาศัยการโคจรของดวงจันทร์ กล่าวคือ การกำหนดนับวันตามแบบจันทรคติ เรียกว่าวันข้างขึ้น และวันข้างแรม ดังรายละเอียดกล่าวไว้ในเกณฑ์การนับวันแบบจันทรคติของพุทธศักราช 67 - 68

เกณฑ์การนับวันของจุลศักราช นอกจากจะกำหนดนับเป็นวันข้างขึ้น และวันข้างแรมแล้วยังมีการนับเป็นวัน ๆ ตั้งแต่วัน 1 ถึงวัน 7 อีกด้วย เช่น

"ศักราช 712 ขารศก วัน 6 ๖ 5 คำ เพลารุ่งแล้ว

3 นาลิกา 9 บาท แรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา"¹

จุลศักราช 712 (พุทธศักราช 1893) ปีชวด วัน 6 (วันศุกร์) ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา

ในพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ นับวัน เดือน ปีจุลศักราชด้วยวิธีนับดังที่ยกมากล่าวไว้ในตลอด

แต่ในบางครั้งการนับวัน กำหนดหรือวันลงไปแทนการกำหนดเป็นตัวเลข ตัวอย่างเช่น ในจดหมายเหตุระยะทางพระอู่บาลไปลังกาทวีป บันทึกไว้ดังนี้

"วันศุกร์เดือนอายุ ขึ้น 10 ค่ำ จุลศักราช 1114 ปีออก จัหวาศก..."²

¹ ประเสริฐอักษร, หลวง (แพร ตาละดักษณะ). พระราชพงศาวดารกรุงเก่า คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, พิมพ์ครั้งที่ 2, (คลังวิทยา : พระนคร) 2515, หน้า 443.

² ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, คณะกรรมการเอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, (โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี: พระนคร) 2510, หน้า 58.

มองซิเออร์ เกอ ลาลูแบร์ โลกกล่าวถึงวันไว้ในจดหมายเทศาลาลูแบร์ดังนี้

"Van ในภาษาสยามหมายความว่าวัน (jour) ชื่อของวัน
ต่าง ๆ มีดังนี้

Van Athit วันของดวงอาทิตย์ หรือวันอาทิตย์ (Dimache)

Van Tchan วันของดวงจันทร์ หรือวันจันทร์ (Lundy)

Van Angkaane วันของดาวอังคาร (Mars) หรือวันอังคาร (Mardy)

Van Pout วันของดาวพุธ (Mercure) หรือวันพุธ (Mercredy)

Van Prahat วันของดาวพฤหัสบดี (Japiter) หรือวันพฤหัสบดี (Jendy)

Van Souc วันของดาวศุกร์ (Venus) หรือวันศุกร์ (Vendredy)

Van Saou วันของดาวเสาร์ (Saturne) หรือวันเสาร์ (Samedy)

ชื่อของดาวพระเคราะห์คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร ฯลฯ แท้จริง

เขาจะไม่ออกชื่อดาวพระเคราะห์นั้นเป็นชื่อวัน โดยไม่เติมคำว่าพระ
เขาไปข้างหน้าเป็นอันขาด..."¹

มองซิเออร์ เกอ ลาลูแบร์ เป็นอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มาเจริญ
สัมพันธไมตรีกับพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2229 - พ.ศ. 2231) ไก่บันทึก
เรื่องราวเกี่ยวกับสยามไว้หลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องชื่อวัน เดือน และปี ของชาวสยาม
ทั้งโลกกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าชื่อวันทั้ง 7 วันนั้น เหมือนกับวันทั้ง 7 วัน หรือ

1 สัปดาหฺ์ในปัจจุบัน

สรุป เหตุการณ์ในวันของจุลศักราชนั้น นับแบบจันทรคติ กำหนดวันโดยเรียกวันข้างขึ้น
และวันข้างแรม นอกจากนั้นยังมีวันตั้งแต่ 1 ถึงวัน 7 โดยใช้ตัวเลขแทน เช่น 6 ๗ 10
(อ่านว่า วัน 6 (วันศุกร์) แรม 9 ค่ำ เดือน 10 เป็นต้น) แต่บางครั้งก็กำหนด⁹ ชื่อวัน
ลงไปว่าเป็นวันอะไร แทนการกำหนดตัวเลข อาทิเช่น วันเสาร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ปี่จอ

¹ เกอ ลาลูแบร์. จดหมายเทศาลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, แปลโดยสันต์ ทวีกรมบุตร, (ก้าวหน้า :
พระนคร) 2510, หน้า 77 - 78.

จุลศักราช 1307 เป็นต้น

วิธีอ่านวันเดือนตามแบบวิธีการเขียนในอศิศ

ตัวอย่างเช่น 2 ๓ 8 เป็นต้น

อธิบายการอ่านให้ถือเอา ๓ * (ไปรยาลนอย) เป็นหลัก ตัวเลขที่อยู่ข้างหน้า

ไปรยาลนอย (๓) คือตัวเลขบอกวันทั้ง 7 วัน ใน 1 สัปดาห์ จะมีวัน 1 ถึงวัน 7 ดังนี้คือ

วัน 1 ตรงกับวันอาทิตย์

วัน 2 ตรงกับวันจันทร์

วัน 3 ตรงกับวันอังคาร

วัน 4 ตรงกับวันพุธ

วัน 5 ตรงกับวันพฤหัสบดี

วัน 6 ตรงกับวันศุกร์

วัน 7 ตรงกับวันเสาร์

เพราะฉะนั้น 2 ในที่นี้คือวันจันทร์

ตัวเลขที่อยู่ข้างหน้าหลังไปรยาลนอย (๓) คือตัวเลขบอกเดือนของปีนั้น (อาจเป็น พุทธศักราช จุลศักราช หรือมหาศักราช) เลข 8 ในที่นี้คือเดือน 8

ส่วนตัวเลขที่ปรากฏอยู่บนไปรยาลนอย (๓) หมายถึงวันข้างขึ้น ภายใต้อไปรยาลนอย (๓) เป็นข้างแรม ในที่นี้คือเลข 11 เป็นวันข้างขึ้น 11 ค่ำ

เพราะฉะนั้น 2 ๓ 8 อ่านได้ดังนี้คือ วันจันทร์ เดือน 8 ขึ้น 11 ค่ำ และ 5 ๓ 12 อ่านว่า วันพฤหัสบดี เดือน 12 แรม 3 ค่ำ เป็นต้น

*นอกจาก ๓ (ไปรยาลนอย) ยังใช้ + (เครื่องหมายกากบาท) อีกด้วย ซึ่งใช้แทนที่ การอ่านเช่นเดียวกันกับ ๓ ดังกล่าวแล้ว ตัวอย่างเช่น 7+6 ค่ำ จุลศักราช 1087 ปีมะเส็ง สัปตศก อ่าน วันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ จุลศักราช 1087 ปีมะเส็งสัปตศก หรือ 1+9 จุลศักราช 1140 ปีมะเส็ง สัปตศก อ่าน วันอาทิตย์ เดือน 9 แรม 6 ค่ำ จุลศักราช 1140 ปีมะเส็ง สัปตศก เป็นต้น.

การเขียนวัน เดือน ค่ำวันดังกล่าวนี้ มีปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของทางฝ่ายไทยอยู่มาก จึงนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้

3.3.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของจุลศักราช

การนับเดือนของจุลศักราชยึดตามแบบจันทรคติ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประกาศอธิบายในการใช้เวลาคามสุริยคติ ดังนี้

"1. วิธีนับเวลาใช้จันทรคติ คือกำหนดคัมภีร์แห่งพระจันทรมาก่อน ความเค็รแห่งพระจันทรนั้น รอบพิภพคราวหนึ่งราว 29 วันครึ่งกว่า จัดเอาเป็นเดือนหนึ่ง 12 เดือนเป็น 1 ปี"¹

การนับเดือนตามแบบจันทรคตินั้น อาศัยการโคจรของดวงจันทร์ ดวงจันทร์โคจรรอบโลก 1 รอบ เวลาประมาณ 29 วันครึ่งกว่า ตามที่กำหนดให้ 1 เดือนมีวันข้างขึ้น 15 วัน ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ กับวันข้างแรมมี 15 วันบ้าง คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 15 ค่ำ และมีวันข้างแรม 14 วันบ้าง คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 14 ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือน ดังกล่าวมาบางแล้วในตอนต้น

ในเวลา 1 ปี นับแบบจันทรคติ มีเดือน 12 เดือน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งในระยะเวลา 1 ปี ดวงจันทร์โคจรรอบโลก 12 รอบ หรือดวงจันทร์โคจรรอบโลก 12 รอบ เราเรียกว่า 1 ปี นั่นเอง

เกณฑ์การนับเดือนของจุลศักราชตามแบบจันทรคติ 1 ปี มี 12 เดือน เช่นเดียวกับเกณฑ์การนับเดือนของพุทธศักราช ดังรายละเอียดกล่าวไว้ในหน้า 68-69-70

¹ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เรื่องเดิม, หน้า 55.

3.3 2.3 เกณฑ์การนับปีของจุลศักราช

ผลจากการวิเคราะห์เกณฑ์การนับปีของจุลศักราช ตามแบบจันทรคติ ปรากฏว่า
แบ่งได้ 4 ประเภท ดังนี้คือ

3.3.2.3.1 ปีปรกติมาส ปรกติวาร

3.3 2.3.2 ปีอธิกมาส ปรกติวาร

3.3 2.3.3 ปีปรกติมาส อธิกวาร

3.3.2.3.4 ปีอธิกมาสอธิกวาร

รายละเอียดของปีประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงไว้แล้วในเกณฑ์การนับปีของ
พุทธศักราช หน้า 72 - 73

เกณฑ์การนับปีของจุลศักราช นับปีความคู่ไปกับปีนักษัตร ตัวอย่างเช่น
"ศักราช 827 รกาศก สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า
ทรงพระผนวค ณ วันจุลามณี ไคแปดเดือนลาวผนวค"¹

จากตัวอย่างดังกล่าวนี้จะเห็นว่าจุลศักราชคู่กับปีนักษัตร
ปีนักษัตรทั้ง 12 ปี ที่ปรากฏใช้ทางฝ่ายใต้ คงนำมาจากเขมร ดังนี้คือ
ปีนักษัตรของไทยฝ่ายใต้

1. ปีชวด
2. ปีฉลู
3. ปีชลา
4. ปีเถาะ
5. ปีมะโรง
6. ปีมะเส็ง

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม
และโบราณคดี, ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี
กรุงเทพฯ, 2510 หน้า 95.

7. ปีมะเมีย
8. ปีมะแม
9. ปีวอก
10. ปีระกา
11. ปีจอ
12. ปีกุน

ศก 10 ศกของ ไทยฝ่ายใต้

1. เอกศก
2. โทศก
3. ทรีศก
4. จัตวาศก
5. เบญจศก
6. ฉศก
7. สัปตศก
8. อัศก
9. นพศก
10. สัมฤทธิศก

การนำศกทั้ง 10 ศก มาใช้กับจุลศักราชนั้น จากการสอบค้นพบว่า เริ่มมีปรากฏใช้ศกคู่กับจุลศักราช และเป็นันตรมากขึ้น ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายสมัยกรุงธนบุรี และปรากฏไว้มากที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่จุลศักราช 1144 จนกระทั่งจุลศักราช 1250 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศใช้รัตนโกสินทรศกแทนจุลศักราช

จากการวิเคราะห์การใช้จุลศักราชในพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ตามเวลาซึ่งกำหนดไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1042 ศกวอก นกัศทว วัน 4 12 5 คำ
 ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเห็นเอกรัชมอมาไหเออา
 กฎหมายเหตุของพระโหรเขียนไวแตกอน แลกฎหมายเหตุ
 ซึ่งหาไคแตกอหนังสือ แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวทาน
 นั้น ใหคักเขาควยกันเป็นแห่งเดียว ใหรับศักราชนั้น
 คุงเพาบกน..."¹

ศักราชที่ปรากฏเป็นจุลศักราช 1042 (พุทธศักราช 2223) ตรงกับสมัยพระบาท-
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) จะเห็นว่า
 จุลศักราชซึ่งใช้ในพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ไม่ปรากฏว่าใช้ศกกำกับ
 เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราชเลย

แต่จากการสอบค้นเอกสารหนังสือออกญาไธยา เมืองตะนาวศรี อนุญาตให้พอลคา
 เคนมาร์คมาค้าขายยังประเทศไทย ปรากฏว่าในหนังสือบอกเฉพาะวัน เดือน ปี นักขัตร์และ
 ศกเท่านั้น ไม่บอกปีศักราช ดังนี้

"...มัญญาเรอธิดมาศ อักษรมาวันศุกร์ เดือนอ้าย
 แรมสิบสามค่ำ รกาศวันศก"²

กำหนดเวลาไว้ วันศุกร์ เดือนอ้าย แรม 13 คำ ปีระกาศวันศก
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรัสเป็น
 พระราชสาส์นโต้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวรวงศ์ราชานุภาพ เกี่ยวกับปีศักราชตามที่กล่าวไว้ใน
 "หนังสือออกญาไธยาเมืองตะนาวศรี อนุญาตให้พอลคาเคนมาร์คเข้ามาค้าขายยังประเทศไทย" ไว้ดังนี้

¹ ประเสริฐอักษรนิติ, หลวง. เรือมเกิม, หน้า 443.

² ประชุมกฎหมายเทศมัยอยุธยา ภาค 1, หนังสือออกญาไธยา เมืองตะนาวศรี อนุญาตให้พอลคาเคนมาร์คเข้ามาค้าขายยังประเทศไทย, หน้า 8.

"...หนังสือเธอ (สมเด็จพระเอกาทศราชราชานุญาต) มีมาลงวันที่ 18 เดือนนี้ (เดือนธันวาคม ร.ศ. 128) เรื่องที่กราบทูลในศุภอักษร ออกยาคะนาวศรี ถึงเณมมารควา ไต่สอบหนังสือเณมมารควาไต่ความว่า คฤสัถ์กราช 1622 ตกเป็นจุลศักราช 983 ปีระกาตรีนิศก ตรงกับที่ลงในศุภอักษร ที่แตกอนเธอว่าเป็นแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง เพราะคิดพลาดไป ควรจะเป็นแผ่นดินพระเจ้าทรงพระธรรมนั้นได้รับทราบแล้ว ตกเขนนกก็เป็นถูกแล้ว..."

เมื่อสอบคนต่อมาถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงพบว่าในหนังสือออกพระวิสุทสุนทร กำหนดเวลาวັນ เดือน ปี นักษัตร ตก มาใช้กับพุทธศักราช ดังนี้คือ

"...หนังสือเขียนที่เมืองกาบ ในวันพุธ เดือนแปด แรมสองค่ำ ปีเถาะ นพศก ศักราช 2231"

ศักราชในหนังสือเป็นพุทธศักราช 2231 วันพุธ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ ปีเถาะนพศก เมื่อตรวจสอบพบว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่มีใช้เกณฑ์จุลศักราชตั้งขึ้นภายหลังพุทธศักราช 1182 ปีนำเอา 1182 มาลบพุทธศักราช 2231 (2231 - 1182) จะได้เท่ากับจุลศักราช 1049 และเมื่อสอบปีนักษัตร ตรงกับปีเถาะ นพศก พอดี

เมื่อพบการใช้ปีนักษัตรกับศักราช และเมื่อสอบคนต่อไปพบว่าปีนักษัตรกับศักราชนั้น ใช้ตรงกับปีจุลศักราชพอดี จึงได้ยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นแล้วนั้น ทำให้เกิดแนวความคิดขึ้น 2 ประการคือ

ประการแรก การใช้ปีนักษัตรทั้ง 12 ปี คู่กับศก 10 ศกนั้น ใ้ระมาก่อนการนำศกมากำกับเลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช ซึ่งการใช้ปีนักษัตรกับศกนั้น ใช้ตามอย่างการใช้ศักราชของไทย ดังได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องวาทควย "การใช้และเกณฑ์การนับศักราชของไทย" ต่างกัน

¹ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, ทางพระราชไมตรี และการค้า, หน้า 11.

²ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หนังสือออกพระวิสุทสุนทร, หน้า 19.

เมื่อวิเคราะห์เหตุการณ์นับเดือนในปีศักราช 907 (พ.ศ. 2068) มะเส็งศก สมเด็จพระไชยราชาฯยกทัพไปตีเชียงใหม่ ตรงกับจุลศักราช 907 มะเส็งศก ยกทัพออกจากกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 2 (ยี่) และเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันจันทร์ แรม 15 ค่ำ เดือน 4 ยังเป็นจุลศักราช 907 มะเส็งศก รวมเวลายกทัพไปตีเชียงใหม่ครั้งนี้ ประมาณ 2 เดือนกับ 20 วัน หรือ 79 วัน (ตั้งแต่วันขึ้น 11 ค่ำ ถึงสิ้นเดือน 2 = 20 วัน เดือน 3 อีก 1 เดือน = 29 วัน และเดือน 4 อีก 1 เดือน = 30 วัน รวม 20 + 29 + 30 = 79 วัน) ครั้นสมเด็จพระไชยราชาเสด็จถึงพระนครศรีอยุธยา ประทับจนกระทั่งถึงปีจุลศักราช 908 มะเมียศก เดือน 6 จึงเสด็จสวรรคต

จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระไชยราชาเสด็จยกทัพกลับจากเชียงใหม่ถึงพระนครศรีอยุธยาเมื่อวันจันทร์ แรม 15 ค่ำ เดือน 4 นับเป็นวันสิ้นเดือน 4 พอดี วันอังคารขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 สมเด็จพระไชยราชาประทับอยู่ในพระนครศรีอยุธยา ตอนนั้นจุลศักราชและปีนักษัตรเปลี่ยนไปแล้ว หรือยังไม่อาจทราบได้ เพราะพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ไม่ไต่ถลาไปถึง แต่พอถึงเดือน 6 กลายเป็นจุลศักราช 908 มะเมียศก จึงพออนุมานไต่ถลาปีนักษัตรและจุลศักราชต้องเปลี่ยนภายในระยะเวลาเดือน 5 ถึงเดือน 6 ช่วงนั้นแน่นอน เพราะเมื่อวันจันทร์ แรม 15 ค่ำ เดือน 4 ยังอยู่ในจุลศักราช 907 มะเส็งศกทั้งไต่ถลาแล้ว

เมื่อพิจารณาตามประกาศมหาสงกรานต์ ปีมะโรง สัมฤทธิ์ศักราชรัชกาลที่ 4 พุทธศักราช

2411

* ยกทัพไปตีเชียงใหม่เป็นครั้งที่ 2 ในปีจุลศักราช 907 มะเส็งศก กล่าวคือ เพื่อความเหมาะสมในการแล่นทัพและการเปลี่ยนปีนักษัตร และการเปลี่ยนจุลศักราช จึงตัดตอนเฉพาะสมเด็จพระไชยราชาฯยกทัพไปตีเชียงใหม่ครั้งที่ 2 เท่านั้น ส่วนการยกทัพไปตีเชียงใหม่ครั้งแรกในปีจุลศักราช 907 มะเส็งศกนั้น สมเด็จพระไชยราชาฯยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อวันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 7 และยกทัพกลับจากเชียงใหม่เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ถึงกำแพงเพชร แล้วเสด็จกลับพระนครศรีอยุธยา ใช้เวลาในการเดินทาง 71 วัน ประมาณ 2 เดือนเศษ ใช้เวลาเดินทางที่ไกลเคียงกันทั้งสองครั้ง (รายละเอียดดูจากหนังสือซึ่งอ้างไว้ในเรื่องอรรถ 2 ในหน้า 114).

"มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่ชนทั้งปวง บรรดาที่นับถือ
 พระพุทธศาสนาแลธรรมเนียมมีเดือนวันคืนอย่างเช่นในใน เดือน
 ไทย ให้ทราบทั่วกันว่า ในปีมะโรงสัมฤทธิศกนี้ วันเสาร์ เดือนจัตวา
 คือเดือนหก แรมสี่ค่ำ เป็นวันมหาสงกรานต์ พระอาทิตย์จะขึ้น
 ราศีเมษในเวลาบ่ายโมงหนึ่งกับ 12 นาที วันอาทิตย์ เดือนจัตวา
 คือเดือนหก แรมหกค่ำ เป็นวันเนา วันจันทร์เดือนจัตวา คือเดือนหก
 แรมหกค่ำเป็นวัน เอลิงศก ขึ้นศักราชใหม่เป็น 1230...
 ลักษณะจากตามวันคืนเดือนปีข้างนี้ คือตั้งแต่วันอังคาร
 เดือนจัตวา คือเดือนหก ขึ้นค่ำหนึ่ง ไปจนถึงวันอาทิตย์เดือนจัตวา
 คือเดือนหก แรมหกค่ำ จดหมายลงชื่อในที่ทั้งปวงให้หาปีมะโรง
 ยังเป็นนพศก ถ้าจตุลศักราชให้คงเป็น 1229 อยู่ ตั้งแต่วันจันทร์
 เดือนจัตวา คือเดือนหก แรมหกค่ำไปจนถึงวันศุกร์ เดือนพฤษภาคม
 คือเดือนสี่ แรมสิบห้าค่ำ ซึ่งเป็นวันตรุษสุโขทัยนี้ ให้ชื่อว่า เป็นปี
 มะโรง นักษัตรสัมฤทธิศก ดงเลขจตุลศักราชว่า 1230 แดเลข
 ตามมีแผ่นดิน ซึ่งเขียนไว้บนสกลนี้ เมื่อเปลี่ยนนพศกแล้ว
 ให้เขียนเลข 18 ไปกว่าจะเปลี่ยนศกใหม่เถิด"

จตุลศักราช ยึดถือวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันเปลี่ยนเป็นนักษัตร ส่วนศกและมีจตุลศักราช
 นั้นเปลี่ยนเมื่อพระอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษ หรือเอลิงศกสงกรานต์ ส่วนวัน เอลิงศกสงกรานต์นั้น
 จะตรงกับวันขึ้นหรือแรมกี่ค่ำ เดือน 5 แล้วแต่การคำนวณในแต่ละปี และยึดถือวันแรม 15 ค่ำ
 เดือน 4 เป็นวันสิ้นปีนักษัตร

ในการให้วันขึ้นปีนักษัตรใหม่ของจตุลศักราชตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 และเปลี่ยนปี
 จตุลศักราชพร้อมกับศกในวัน เอลิงศกสงกรานต์ เมื่อดวงอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษดังกล่าวแล้ว

จุดศักราชตั้งเมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เดือน 5 ในหนังสือวันอย่างวันมหาสงกรานต์
ของฝ่ายใด ถ้าเป็นของไทยฝ่ายเหนือต้องเป็นเดือน 7) ปีนั้น..."¹

มองซิเออร์ เกอลาอุแบร์ โทกลาว ถึงกฎเกณฑ์ทางดาราศาสตร์ของสยามที่ใช้ในการคำนวณ
การโคจรของดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์ จึงพบว่าในปีคริสตศักราช 638 นั้น จุดที่ดวงจันทร์อยู่ห่าง
จากโลกมากที่สุด ณ องศาที่ 21 ของราศีเมษกร ในวันที่ 21 มีนาคม ดูเหมือนว่าวันเริ่มต้น
ศักราชนั้น เป็นวันเสาร์ และวันที่ 21 มีนาคม ค.ศ. 638 ก็เป็นวันเสาร์เหมือนกัน²

ถึงโทกลาวมาแล้วว่าจุดศักราชนั้น ใช้หลักเกณฑ์ในการนับวันเดือนปีตามแบบจันทร์คติ
และจากคำอธิบายของลาอุแบร์ถึงกลาว แสดงว่าวันเริ่มต้นปีคริสตศักราช 638 เป็นวันที่
ดวงจันทร์โคจรห่างไกลโลกมากที่สุด ตรงกับวันเสาร์ที่ 21 มีนาคม คริสตศักราช 638 เมื่อ
สอบเทียบคริสตศักราช 638 กับพุทธศักราชแล้ว โดยใช้เกณฑ์เปรียบเทียบในปัจจุบัน คือเอา
543 ไปบวกปีคริสตศักราช 638 จะตรงกับพุทธศักราช 1181 (ถ้าใช้เกณฑ์เปรียบเทียบใน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งขณะนั้นใช้เกณฑ์เปรียบเทียบพุทธศักราชตั้งชนก่อน
คริสตศักราช 544 ปี เอาไปบวกคริสตศักราช 638 จะตรงกับพุทธศักราช 1182 เป็นต้น)
ปีคริสตศักราช 638 หรือตรงกับพุทธศักราช 1182 เป็นปีเริ่มต้นของจุดศักราช แมว่า
ลาอุแบร์จะไม่กล่าวถึงจุดศักราชเลยก็ตาม แต่ก็สามารถใช้เกณฑ์สอบเทียบศักราชอื่น ๆ
ได้ทั้งกลาวแล้ว (อ่านรายละเอียดเกณฑ์สอบเทียบศักราชในบทที่ 4)

สรุปในจดหมายเหตุลาอุแบร์ คำนวณไควา การเริ่มปีจุดศักราช 1181(อาจเป็นปี
จุดศักราช 1182) ตรงกับวันเสาร์ที่ 21 มีนาคม ตามันติ วลดีโลกม กลาวไว้แตกต่างกัน
กัน 1 วัน (ลาอุแบร์ว่าวันเริ่มต้นจุดศักราชเป็นวันเสาร์ ตามันติ วลดีโลกม ว่าเป็นวัน-
อาทิตย์) เป็นต้น

ขอสันนิษฐานเรื่องการใช้ศักราชตามทีปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย
การวิเคราะห์การใช้และเกณฑ์การนับวันเดือนปีจุดศักราช พบการใช้ศักราชกับปี
นักษัตรและปีจุดศักราช จึงพอจะเสนอข้อสังเกตการใช้ไว้ดังนี้

¹ ตามันติ วลดีโลกม, เรื่องเดิม, หน้า 13.

² เกอ ลลาอุแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 167.

1. การไร้ศกกับจุลศักราช เพื่อความเที่ยงตรงแน่นอนในการบันทึกเหตุการณ์ในอดีตอันยาวนาน ถ้าการบันทึกเหตุการณ์ในอดีตโดยเฉพาะจุลศักราชอย่างเดียว ไม่มีศกกำกับ อาจจะให้เกิดความผิดพลาดได้ ควยสาเหตุดังต่อไปนี้

1.1 ตัวเลขโบราณอาจลบลื่อนไ้กาย เพราะในสมัยโบราณวิธีในการใช้เขียนและบันทึก ไม่คงทนถาวร กล่าวคืออาจบันทึกเรื่องราวในอดีตลงบนใบลาน สมุดข่อย และจารึกบนศิลา เป็นต้น อยู่มานานปี ตัวเลขบอกศักราชอาจลบลื่อน แต่ยังมีศกกับปีนักษัตรอยู่ ย่อมทำให้สับสนหาตัวเลขจุลศักราชที่ลบลื่อนไ้กาย

1.2 ตัวเลขในสมัยโบราณบางตัวมีลักษณะการเขียนคล้ายคลึงกัน ทำให้ยากที่จะคัดลอกกันต่อมาอนนิก และมีศึกษาในปัจจุบันอนนิกไปควย และยากแก่การสอบคน เพราะคนฉบับเดิมขาดหายหรือลบลื่อนไปแล้ว เป็นต้น การที่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร แสดงความคิกเห็นไว้ดังนี้

"...ศักราชที่เป็นตัวเลขคลากเคลื่อนไ้กาย เพราะตำนานเดิมใช้เลขโบราณ ซึ่งเลขที่ 3 คลายกับเลข 8 เลข 4 คลายกับเลข 5 เลข 6 และ 7 คลายกันมาก เลข 1 บางสมัยคลายกับเลข 8 สมัยอื่นเลข 2 สมัยหนึ่งเหมือนเลข 6 ของอีกสมัยหนึ่ง โชคก็มีศักราชแบบหนไทยเช่นนี้กักไ้กักกับ ทำให้มีทางสอบทานได้..."¹

ตัวเลขเขียนคล้ายกันถ้าหากไม่มีศกกำกับไว้ ย่อมทำให้อ่านหรือลอกนิกได้มาก แต่การไร้ศกนั้นจะเริ่มใช้เมื่อไ้ควยไม่ทราบแน่ชัด

หลักเกณฑ์การไร้ศกกับจุลศักราช

ศกทั้งหมดมี 10 ศก ดังกล่าวแล้ว ศกเหล่านี้ไร้ศกกำกับเฉพาะตัวเลขตัวสุดท้ายของจุลศักราชเท่านั้น คือ

¹ ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เรื่องเกม, หน้า 95.

หมายถึงตัวเลขที่ไร้ศกเฉพาะในอาณาจักรดามนาเท่านั้น.

- ๑ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 1 ไข เอกศก
 ๒ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 2 ไข โทศก
 ๓ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 3 ไข ทวีศก
 ๔ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 4 ไข จัตวาศก
 ๕ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 5 ไข เบญจศก
 ๖ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 6 ไข ฉศก
 ๗ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 7 ไข สप्तศก
 ๘ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 8 ไข อัฐศก
 ๙ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 9 ไข นพศก
 ๑๐ เลขตัวสุดท้ายของจุลศักราช เป็นเลข 10 ไข สัมฤทธิศก

1.3 เพื่อสะดวกในการใช้บันทึกเหตุการณ์ กล่าวคือ การบันทึกเหตุการณ์
 ในอดีตใช้ศักราชหลายชนิดในการจดบันทึกหรือจารึก ฉะนั้นการใช้ศกกำกับจุลศักราชมีส่วน
 ช่วยให้การบันทึกสั้นลง และสามารถไขศกไปกับศักราชอื่น เช่น ไขศกกับพุทธศักราชในสมัย
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตัวอย่างเช่น หนังสือออกพระวิสุทสุทธร เขียนลงวันเดือนปี
 ไวดังนี้

"...หนังสือมาวันพุธ เดือนแปด แรมสองค่ำ เดือนพศก
 ศักราช 2231"¹

2. ไขศกกับปีนักษัตรมาแต่ดั้งเดิม เช่นเดียวกับศักราชไทย ต่างกันแต่ว่า
 ศักราชไทยใช้วิธีการนับแบบจีน นามปีแบบภาษาไทยลาว (มีรายละเอียดกล่าวไว้ใน
 ศักราชไทย) ทางไทยใต้ใต้แก่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น ไขศกกับปีนักษัตร
 แบบเขมร

¹ ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 17.

การใช้เป็นเกณฑ์กับศกนั้น ไข่มาก่อนการตั้งจุลศักราช ครั้นพระเจ้าแสนะราชา หรือบุโสระหัน ตั้งจุลศักราชขึ้น (ศาสตราจารย์ ลูซ (Luce) กล่าวไว้ในหนังสือ "Old Burma-Early Pagan" ว่า มีผู้อ้างผิด ๆ ว่า พระเจ้าบุโสระหันตั้งจุลศักราช แต่เชื่อ แนวาเป็นของพวกพยู ตั้งโดยกษัตริย์วงศ์กรมแห่งศรีเกษตร ดังปรากฏไว้ในจารึกพยู ตั้งแต่ จุลศักราช 35 ถึง จุลศักราช 80) เมื่อพุทธศักราช 1182 นั้น จะไขควบคู่กับปีนักษัตรและ ศกหรือไม่ ยังสอหาหลักฐานใดไม่เป็นที่แน่นอน แต่ถากการนับปีนักษัตรกับศกใช้ในพยามาก่อน จุลศักราช การตั้งจุลศักราชคงเทียบกับปีนักษัตรและศก แต่มีปัญหายุ่งยากว่า ปีทั้งจุลศักราชนั้น ศกตรงกับเลขตัวสุดท้ายของจุลศักราชหรือไม่ ถ้าไม่ตรงกัน ศกที่ไขกำกับเลขตัวสุดท้ายของ จุลศักราชตามที่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทยนั้น (ไทยฝ่ายใต้) คงมากกว่าหนึ่งพันภายหลัง เมื่อไร นั้นยังสอคนไม่ไขข้อยุติที่แน่นอนเช่นกัน

แต่ตามที่มานิต วัลลิโภคม อธิบายไว้ในตำนานสิ่งทนต์กุมาร ฉบับสอคน มีใจความ ดังต่อไปนี้

"... จุลศักราชแรกตั้งขึ้นเมื่อปีกุน พ.ศ. 1182 ไทยฝ่ายใต้
 ไข จ.ศ. 1 ปีกุน เอกศก ฝ่ายเหนือไข จ.ศ. 1 ปีกักโก ปักกโก
 คือปีกุนศก ทำให้จึงไขศก ซึ่งหมายถึงที่ 6 ไม่ใช่เอกศก
 ซึ่งหมายถึงที่ 1 อย่างไทยใต้ ไทตรวจสอแล้วเห็นจะเป็นควย
 เหตุผลดังต่อไปนี้

ยอมทราบกันเป็นส่วนมากในกานการ ศึกษาทางประวัติศาสตร์
 โบราณคดีว่า ไทยฝ่ายเหนือแต่เดิมมารับไขปีศักราชที่ไขอยู่
 ในประเทศจีน ซึ่งมีประวัติว่า เริ่มตั้งขึ้นในปีที่ 61 แห่งรัชกาล
 พระเจ้าอั้งตี้ เป็นเวลาก่อนพระพุทธศักราช 2094 ปี... คำนวน
 มาถึง พ.ศ. 2500 มีไขมาได้ 4594 ปี คิดเพียง พ.ศ. 1182
 ศักราชอย่างจุลจักร มหาจักรไขมาได้ (2094 + 1182) 3276 ปี
 ซึ่งคิดเป็นจุลจักรจะได (3276 ÷ 12 =) 273 รอบ ตรงกับปีกุน

และจำนวน 3276 ปี คิดเป็นรอบศก หรือนับตั้งแต่เอกราช
สัมฤทธิ์เป็น 1 รอบ จะได้ $(3276 - 10 =) 327$ รอบกับเศษ
6 เลข 6 ก็คือศกนั่นเอง ฉะนั้นนับอันได้เหตุผลว่า แม่ไทยเหนือ
จะเป็นการไต่ศกกราชเป็นอย่างจุลศกกราช แต่ยังคงรักษาวินัย
คำนวณเป็นนักษัตรแบบจุลจักรมหาจักรไว้จนตราบเท่าทุกวันนี้¹

และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ดังนี้

"... ส่วนศกตามวิธีไทยฝ่ายเหนือน้อยกว่าฝ่ายใต้โดย 5 ปี
ยกตัวอย่างดังมีเกาะ สัมตศก (จุลศกกราช 1277) นี้ ข้าง
ฝ่ายเหนือ ชาวามีเกาะโทศก มูลเหตุที่คลาดเคลื่อนกัน
ชาวเขา ชาวใจาจะเป็นเมื่อไทยฝ่ายใต้แตกออกไปทาง
เลขท้ายจุลศกกราช แต่จะแกเมื่อใดไม่ทราบ"²

เมื่อพิจารณาคำอธิบายของทั้งสองท่านดังกล่าวแล้ว ถ้าจุลศกกราชตั้งที่ประเทศพม่า
จริง การไต่จุลศกกราชสมควรตรงกับนักษัตรและศกทางฝ่ายเหนือใช่ กล่าวคือ จุลศกกราชตั้ง
ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 1182 ปีกชวโก (กุนจศก) เมื่อพิจารณาทางภูมิศาสตร์เห็นว่าทางเหนือ
ของประเทศไทยใกล้เคียงทิศตอกับทางพม่ามากกว่าทางไทยฝ่ายใต้ ส่วนไทยฝ่ายใต้ใข้ปี
นักษัตรตรงกับไทยฝ่ายเหนือ ต่างกันตรงศก เพราะทางไทยฝ่ายใต้ใใช้ศกตรงกับเลขตัวสุดท้าย
ของจุลศกกราชมาจนกระทั่งปัจจุบัน ส่วนศกทางฝ่ายเหนือไม่ตรงกับเลขตัวสุดท้ายของจุลศกกราช
ในภายหลัง จึงสมควรสอบค้นหาหลักฐานที่แน่นอนต่อไป.

¹ มานิต วัลลโภคม. เรื่องเดิม, หน้า 7 - 8.

² คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยา, เรื่องเดิม, หน้า 24.

3.4 การใช้และเกณฑ์การนับของรัตนโกสินทร์ศก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศให้ใช้วันอย่างใหม่ โดยให้ใช้ศักราชตามที่ตั้งแตกรุงรัตนโกสินทร์ มีหินทรายพุทธยาบรมราชธานี นั้น เรียกวารัตนโกสินทร์ศก¹ ประกาศมาแต่ ณ วัน 5 (พฤหัสบดี) เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 7443 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ (รัชกาลที่ 5)²

รัตนโกสินทร์ศกจึงเป็นศักราชใหม่สุดท้ายในบรรดาศักราชต่าง ๆ ซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นศักราชชนิดเดียวที่มีหลักฐานชัดเจนแน่นอนว่า พระมหากษัตริย์ไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทรงตั้งขึ้นถึงไกลดามาแล้วข้างตน โดยมีพระราชประสงค์เมื่อพิจารณาจากพระราชดำรินี้ คือ

"วันนับวัน เดือน ปี อย่างที่สุกนั้น ควรจะประกอบด้วยเหตุอันควร

3 ประการ

ประการหนึ่ง (1) คือให้ถูกต้องใกล้เคียงกับฤดูกาล

ประการหนึ่ง (2) ให้มีประมาณอันเสมอไม่มากไม่น้อยกว่ากันนัก

กับประการหนึ่ง (3) ให้คนพึงปวงรู้ได้ง่ายทั่วไปดีกว่าอย่างอื่น..."³

รัตนโกสินทร์ศกจึงมีปรากฏใช้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งถึงพุทธศักราช 2455 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศใช้พุทธศักราชแทนรัตนโกสินทร์ศก

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, แผ่นที่ 52 วันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมสิบห้าค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250, หน้า 455.

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, แผ่นที่ 52 วันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมสิบห้าค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250, หน้า 456.

³ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, แผ่นที่ 52 วันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมสิบห้าค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250, หน้า 451.

ในพินัยจะกล่าวถึงรัตนโกสินทรศกโดยแยกกล่าว 2 ประการ ดังนี้

- 3.4.1 การใช้รัตนโกสินทรศก
- 3.4.2 เกมทการนับรัตนโกสินทรศก

3.4.1 การใช้รัตนโกสินทรศก

ไต่กล่าวมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงตั้งรัตนโกสินทรศกเมื่อวันที่ 5 (พฤหัสบดี) เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 7443 ในรัชกาลที่ 5 และทรงให้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา อีก 3 วันต่อมา กล่าวคือประกาศให้ใช้วันอย่างใหม่ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน 4 แรม 15 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 7446 ในรัชกาลที่ 5 และโปรดให้ตราเป็นพระราชบัญญัติขึ้นใช้โดยกำหนดให้นับใช้รัตนโกสินทรศกตั้งแต่วันที่สอง (จันทร์) เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู ยังเป็นสัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 นั้น เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108¹

เพราะฉะนั้นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 นับเป็นการเริ่มต้นใช้รัตนโกสินทรศก ครั้งแรก

ในปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำริตั้งรัตนโกสินทรศกนั้น ตรงกับรัตนโกสินทรศก 107 แต่เนื่องจากก่อนประกาศใช้รัตนโกสินทรศกนั้น ยังใช้จุลศักราชสืบต่อมาจากสมัยกรุงธนบุรี และกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่เดิมจุลศักราชนั้นมีการนับวันเดือนปีแบบจันทร์คติ ส่วนรัตนโกสินทรศกที่ประกาศใช้ใหม่นั้น มีเกมทการนับ วัน เดือน ปี แบบสุริยคติ จึงจะไต่กล่าวในหัวข้อต่อไป

แม้ว่ารัตนโกสินทรศกประกาศใช้เมื่อจุลศักราช 1250 หรือตรงกับพุทธศักราช 2431 แต่ไม่นับเอาปีประกาศใช้เป็นปีเริ่มต้นรัตนโกสินทรศก กลับไปเริ่มนับรัตนโกสินทรศก 1 ตั้งแต่ตั้งกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาบรมราชธานี² ตรงกับจุลศักราช 1144

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 455.

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

หรือพุทธศักราช 2325

สรุปแลวการไ้รัตนโกสินทรศกที่แท้จริงเริ่ม 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 และให้มีการไ้เลขปีในรัชกาลทับศกควย อาทิ เช่น วันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก²² 108

เลข 22 ทับศกนั้น หมายถึงในป้รัตนโกสินทรศก 108 เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทรเป็นปีที่ 22* เป็นต้น

รัตนโกสินทรศกเริ่มไ้ตั้งแต่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 จนกระทั่งถึงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 131 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกาศไ้พุทธศักราชแทนรัตนโกสินทรศก นับเวลาตั้งแต่ประกาศไ้รัตนโกสินทรศก จนกระทั่งประกาศไ้พุทธศักราชแทน ประมาณ 23 ปีเศษ แม้จะไ้พุทธศักราชแลวกก็ตาม แต่ในปัจจุบันรัตนโกสินทรศกยังพอมีคนรู้จักและกล่าวถึงอยู่บาง

3.4.2 เกณฑ์การนับรัตนโกสินทรศก

รัตนโกสินทรศกเริ่มไ้เมื่อวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 ให้กำหนดปีในรัชกาลนั้นไว้บนคำว่าศกควย คือ วันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก²² 108

ไ้กล่าวมาแลวว่า ก่อนประกาศไ้รัตนโกสินทรศกนั้น ไ้จุดศักราชอยู่ก่อน จุดศักราชมีการนับวัน เดือน ปี แบบจันทรคติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริไว้ว่าดังนี้ คือ

"...แต่วิธีนับเดือนปีที่ไ้อยู่ทุกวันนี้แบบตามจันทรคติ

แลเอาไ้รยตามตำราสุริยาตร์เป็นเค้า เพื่อว่าจันทรคติ

1 ราชกิจจานุเบกษา, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

* การนับปีรัตนโกสินทรศก 108 เป็นปีที่ 22 ไ้ในรัชกาลที่ 5 นั้น เป็นการนับแบบปีอย่าง ส่วนปีเต็มนั้น นับปีที่ 21 ในรัชกาลที่ 5

2 ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 29, วันที่ 2 มีนาคม 131, หน้า 269.

จะโคเขาประกอบด้วยสุริยะโคจรโค แต่สุริยกาลตามตำรา
 ก็มีแต่เอาโคจรกับดาวฤกษ์อย่างเดียว ไม่โคเอาโคจรกับโลก
 นี้เป็นหลักอย่างสามัญสงกรานต์ ซึ่งอาทิตย์ตรงศูนย์กลางโลก
 เพราะเหตุว่าสุริยโคจร โดยดาวฤกษ์รอบหนึ่งตามตำราเป็น
 หนึ่งปีโค 365 วัน 6 ชั่วโมง 12 นาที 36 วินาที แต่
 สุริยโคจรโดยเหนือโคจรโลกก็ แต่ตรงศูนย์กลางโลกนั้นเห็นว่า
 เป็นสามัญสงกรานต์เขาเขานี้มีมัธยมประมาณเป็นปีหนึ่ง 365 วัน
 5 ชั่วโมง 48 นาที 49 วินาที เหตุนี้ประมาณ 60 ปี คติทั้ง
 สองนี้จะผิดกันถึงวันหนึ่ง สามัญสงกรานต์จึงโคเลื่อนไปวันหนึ่ง ๆ อก
 หนึ่งทุก 60 ปี ถูกกาลก็เลื่อนไปตามกัน เมื่อคำนวณดูก็เห็นว่าแรกตั้ง
 จุดศักราชนั้น เป็นวันสงกรานต์เขาเขา และมีสุริยุปราคาเวลายาว 3 โมง
 ครั้นกาลล่วงมาถึงเวลานี้ จุดศักราช 1250 ปี คิดเป็นวันสงกรานต์
 เคลื่อนธามาภายหลังสามัญสงกรานต์เขาถึง 21 วัน ถูกกาลก็
 คลาดเคลื่อนมาตามกัน... อนึ่งวิธีนับปีที่ไซอยู่ทุกวันนี้ ยอมมีประมาณ
 เป็นสามอย่าง ไม่เสมอกัน คือปีปรกติ 12 เดือน เป็น 354 วัน
 ปีอธิกवार 355 วัน กับปีอธิกมาส 13 เดือน เป็น 384 วัน*
 แต่จะแปลกกันแต่อย่างเช่นปีปรกติกับปีอธิกवारเท่านั้น ก็จะไม่ผิด
 ปรกติมากนัก แต่วิธีอย่างนี้มีปีอธิกมาศยาวกว่าปีปรกติ และปี
 อธิกवारถึงเดือนหนึ่ง เพราะฉะนั้นวิธีนับปีอย่างนี้ ไม่สมกับเหตุอันควร..."¹

กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจ
 ๑ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5, หน้า 451 - 452.

* ถ้าปีนี้มีทั้งอธิกมาส และอธิกवार ยอมมี 385 วัน.

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 451 - 452.

มาเป็นการนับวันเดือนปีแบบสุริยคติด้วย จะไกลกว่าถึงเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของรัตนโกสินทรศก ดังนี้ คือ

3.4.2.1 เกณฑ์การนับวันของรัตนโกสินทรศก กำหนดให้ปีปกติ 365 วัน
ปีอธิกสุรทิน 366 วัน

3.4.2.2 เกณฑ์การนับเดือนของรัตนโกสินทรศก ปีหนึ่งมี 12 เดือน มีชื่อตามราศี
ที่เกี่ยวของอยู่ มีลำดับดังนี้

เดือนที่ 1	ชื่อเมษายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 2	ชื่อพฤษภาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 3	ชื่อมิถุนายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 4	ชื่อกรกฎาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 5	ชื่อสิงหาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 6	ชื่อกันยายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 7	ชื่อตุลาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 8	ชื่อพฤศจิกายน	มี 30 วัน
เดือนที่ 9	ชื่อธันวาคม	มี 31 วัน
เดือนที่ 10	ชื่อมกราคม	มี 31 วัน

เดือน 11 ชื่อกุมภาพันธ์ ปีปกติสุรทิน มี 28 วัน

ปีอธิกสุรทิน มี 29 วัน

เดือน 12 ชื่อมีนาคม มี 31 วัน

วันในเดือนหนึ่งนั้นให้เรียกว่าวันที่ 1, 2, ..., 30 และ 31

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 455.

3.4.2.3 เกณฑ์การนับปีของรัตนโกสินทร์ศก

ตามเกณฑ์การนับวันหนึ่งปีมี 365 วัน ในปีปกติสุรทินและมี 366 วัน ในปีอธิกสุรทิน และเกณฑ์การนับเดือน หนึ่งปีมี 12 เดือน

เกณฑ์การเปลี่ยนปีรัตนโกสินทร์ศกใหม่ ให้ถือเอาวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีรัตนโกสินทร์ศกใหม่ และถือวันที่ 31 มีนาคม เป็นวันสิ้นปีรัตนโกสินทร์ศก

แต่วันหนึ่งเดือน ปี ตามจันทรคติซึ่งเคยใช้มาในการกำหนดพระราชพิธีประจำเดือนต่าง ๆ ก็ใช้สังเกตเป็นวันพระหยกทำการกตัญญูให้คงใช้ตามเดิม¹

อนึ่งเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ของรัตนโกสินทร์ศกนั้น นับว่าเป็นแบบแผนของการนับวัน เดือน ปี ของพุทธศักราชในปัจจุบันอย่างมาก กล่าวคือ ในปีปกติสุรทินหนึ่งปีมี 365 วัน ปีอธิกสุรทินหนึ่งปีมี 366 วัน และหนึ่งปีมี 12 เดือน ซึ่งเดือนตั้งแต่ 1 ถึง 12 ยังคงเหมือนเดิม แตกต่างกันอยู่บางตรงเดือน 1 ของพุทธศักราชในปัจจุบันเป็นเดือนมกราคม ส่วนเดือน 1 ของรัตนโกสินทร์ศกเป็นเดือนเมษายน เป็นต้น

สรุปได้ว่า รัตนโกสินทร์ศกเป็นศักราชซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 5 (พฤหัสบดี) เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 ประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่อาทิตย์ (1) เดือน 4 แรม 15 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 โดยกำหนดให้วันวัน 2 (จันทร์) เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู เป็นสัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 108 และนับวัน เดือน ปี ของรัตนโกสินทร์ศก ด้วยวิธีสุริยคติ กำหนดหนึ่งปีปกติสุรทิน มี 365 วัน ปีอธิกสุรทินมี 366 วัน ในหนึ่งปีมี 12 เดือน เริ่มเดือน 1 เป็นเดือนเมษายน 2 พฤษภาคม 3 มิถุนายน 4 กรกฎาคม 5 สิงหาคม 6 กันยายน 7 ตุลาคม 8 พฤศจิกายน 9 ธันวาคม 10 มกราคม 11 กุมภาพันธ์ 12 มีนาคม แมว่าจะใช้วิธีนับวันเดือนปี เป็นแบบสุริยคติ แต่วิธีการนับวันเดือนปีแบบจันทรคติ ยังคงใช้ได้ เพราะวันสำคัญทางพุทธศาสนานิยมกำหนดตามแบบจันทรคติ อาทิเช่น วันวิสาขบูชาตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ในปีปกติมาส ทั่วไป

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, หน้า 456.

มีอิทธิพล (เดือน 8 สองหน) ไข่เดือนไข้มันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 เป็นต้น แม้ปัจจุบันยังคงใช้วิธีการนับวันเดือนปี ตามแบบจันทรคติ ในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา เป็นต้น.

3.5 การไขและเกณฑ์การนับศักราชคนไทย

ศักราชไทยเป็นศักราชเก่าแก่ดั้งเดิมของไทย เมื่อสอบค้นในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จึงพบว่ามีปรากฏไข่มากในอาณาจักรลานนาไทย หรือในภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน และมีปรากฏไขบางทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือทางภาคอีสานของประเทศไทยในปัจจุบัน

แม้ว่าในปัจจุบันนี้ศักราชไทย จะไม่มีปรากฏไขแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของประเทศไทย ประเภทตำนาน พงศาวดาร จารึก และศิลาจารึกอันเก่าแก่ของไทยฝ่ายเหนือ อันได้แก่อาณาจักรลานนาไทย เป็นต้น ปรากฏมีศักราชไทยไขอยู่ทั่วไป เพื่อความสะดวกและความเข้าใจในการลำดับเรื่องราวและเหตุการณ์ ซึ่งเกิดขึ้นในอดีต ได้ถูกต้องแน่นอน จึงได้นำหลักเกณฑ์การไขและการนับศักราชไทย มาอธิบายไว้ เพื่อเป็นวิทยาทานแก่ผู้สนใจใคร่จะศึกษาเรื่องราวและเรียนรู้เกี่ยวกับศักราชไทยในอดีต ไว้กิ่งนี้

3.5.1 การไขศักราชไทย

ได้กล่าวมาแล้วว่า ศักราชไทย เป็นศักราชดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งปัจจุบันไม่มีปรากฏไขแล้ว จะมีปรากฏให้เห็นเฉพาะที่มีในหลักฐานเก่าแก่ประเภทตำนาน พงศาวดาร จารึก และศิลาจารึกสุโขทัย และในภาคเหนือของประเทศไทย จากการศึกษาวิเคราะห์การไขของศักราชไทย พอจะกล่าวได้ดังนี้

ศักราชไทยเป็นศักราชซึ่งแตกต่างกว่าศักราชอื่น ซึ่งมีไขในหลักฐานฝ่ายไทย เพราะว่าศักราชอื่น ๆ อาทิเช่น พุทธศักราช มหาศักราช เป็นต้น จะบอกปีศักราชเหล่านั้นด้วยตัวเลข เช่น พุทธศักราช 2519 หรือมหาศักราช 1898 ฯลฯ แต่ศักราชไทยจะกำหนดด้วยตัวหนังสือ กล่าวคือ กำหนดด้วยศก และนามปีนักษัตร อาทิเช่น ปีกักไถ้ เป็นต้น ต่อมาภายหลังเพื่อให้คนนิยมใช้ศักราชอื่น ๆ เช่น จุลศักราช พุทธศักราช เป็นต้น เข้าใจ-

ศักราชไทย จึงได้นำเอาศักราชเหล่านั้นมาใช้ควบคู่กับศักราชไทย ความที่สอบกัน ส่วนมากพบว่าใช้จุดศักราชควบคู่กับศักราชไทย คงเนื่องมาจากอาณาจักรลานนาไทยในอดีต หรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน แต่เดิมนั้นใกล้กับพม่า และเคยตกอยู่ในอิทธิพลของพม่ามาก่อนนั่นเอง ตัวอย่างเช่น

"...เจ้าพระยามังรายอยู่เสวยราชย์ ในเมืองเชียงใหม่ ภายประกอบชอบธรรมเล็กกชอวรพุทธศาสนา กระทำบุญหื้อท่านไปใจ ๆ ทราบอายุได้ 80 ปี ก็จึติไปสู่โลกภายหน้า ภายวิบากเพราะกายพม่าห้ตาค (ตลาด) เชียงใหม่ กลางเวียงศักราชได้ 679 คั้วปีเมืองไสวันนั้นแล..."¹

แม้ว่าในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะไม่ได้กำหนดว่าศักราช 679 เป็นศักราชอะไรก็ตาม แต่เมื่อเทียบดูจากหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งกล่าวถึงพระเจ้ามังรายมหาราช จึงทราบว่าศักราช 679 สมควรเป็นจุดศักราช เพราะฉะนั้นซึ่งพระเจ้ามังรายกษัตริย์เชียงใหม่จิติ (สวรรคต) ประมาณพุทธศักราช 1860 เมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา ก็ยังมีประสูติของพระเจ้ามังรายประมาณ (1860 - 80) พุทธศักราช 1780 ส่วนปีของศักราชไทยเมืองไส (เมืองไช) ถกเปรียบเทียบเป็นนักษัตรและศกทางไต คือไชหรือไส ตรงกับปีมะเส็งเมืองหรือเมือง ตรงกับจัตวาศก มะเส็ง จัตวาศก เป็นต้น ถกจะเขียนปีสวรรคตของพระเจ้ามังรายมหาราชตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อย่างชัดเจนใดคั้งนี้ คือ พระเจ้ามังรายมหาราชสวรรคตเมื่อจุดศักราช 679 เมืองไส (ปีมะเส็งจัตวาศก) เป็นต้น

ศักราชไทยนอกจากใช้คู่กับศักราชอื่นแล้ว ยังมีการกำหนดการนับวัน เดือน แบบจันทร์ศกอีกด้วย ตัวอย่างเช่น

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ฎก 3 (พระนคร : โรงพิมพ์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 25 14, หน้า 35.

"...ศักราช 909 ทั่ว ปีเบิกสัน เดือน 12 ออก 5 คำ..."¹ และ

"...เดือน 5 ออก 5 คำ วัน 5 (พฤหัสบดี) ไทยรวายสง่า..."² และ

"...ศักราช 908 ทั่ว เดือน 9 ออก 10 คำ วัน 7 (เสาร์) ไทยสวายเส็ด..."³

3.5.2 เกณฑ์การนับของศักราชคนไทย

เกณฑ์การนับปีของศักราชคนไทย ทั้งโลกถามมาแล้วว่า ศักราชไทยไม่เหมือนกับศักราชอื่น ๆ ซึ่งมักนิยมกำหนดศักราชด้วยตัวเลข ส่วนศักราชไทยนั้นกำหนดการนับด้วยปีนักษัตร และศก

เกณฑ์การนับปีศักราชไทย แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

3.5.2.1 เกณฑ์การนับปีศักราชไทยแบบรอบเล็กหรือจุลจักร มีหลักเกณฑ์การนับดังต่อไปนี้คือ เริ่มนับตั้งแต่ปีนักษัตร 1 จนกระทั่งถึงนักษัตร 12 พร้อมทั้งใช้ศก 10 ศก กำกับไว้หน้าปีนักษัตรจนครบ 12 ปีนักษัตร เรียกวารอบเล็กหรือจุลจักร มีเกณฑ์การนับดังต่อไปนี้

1. กบใจ
2. คับเป่า
3. รวายย
4. เม็งเม่า
5. เบ็กส์
6. กัดไส

¹ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ผูก 5 หน้า 75.

²ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

³ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, เรื่องเดิม หน้า 74.

*ออกหมายถึงข้างขึ้น ออก 5 คำ หมายถึงขึ้น 5 คำ.

7. กคชงา
8. ลวงเม็ก
9. เทาสัน
10. กาเลา
11. กาบเส็ด
12. คัมโก

3.5.2.2 เกณฑ์การนับปีจักรวาลไทยแบบรอบใหญ่หรือแบบมหาจักร

มีหลักเกณฑ์การนับเช่นเดียวกันกับการนับแบบรอบเล็ก หรือจุลจักร กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่ปีนักษัตรที่ 1 จนกระทั่งถึงปีนักษัตรที่ 12 ส่วนศึกเริ่มตั้งแต่ศกที่ 1 จนถึงศกที่ 10 นับต่อไปจนครบ 5 รอบ หรือ 60 ปี ซึ่งเรียกวานับแบบรอบใหญ่หรือมหาจักร มีเกณฑ์การนับดังต่อไปนี้

1. กาบใจ
2. คัมเป่า
3. รวายย
4. เม็งเม่า
5. เบ็กสี่
6. กคไซ
7. กคชงา
8. ลวงเม็ก
9. เทาสัน
10. กาเลา
11. กาบเส็ด
12. คัมโก
13. รวายใจ
14. เม็งเป่า

15. เบิกยี่
16. กัดเมา
17. กัดสี่
18. ลวงไซ
19. เทาขง่า
20. กาเมค
21. กายสัน
22. คับเลา
23. รวายนเส็ด
24. เม็งโก
25. เบิกใจ
26. กัดเปา
27. กัดยี่
28. ลวงเมา
29. เทาสี่
30. กาไซ
31. กายขง่า
32. คับเมค
33. รวายนสัน
34. เม็งเลา
35. เบิกเส็ด
36. กัดโก
37. กัดใจ
38. ลวงเปา
39. เทายี่

2 รอบ

3 รอบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

40. กาเมา
41. กายลี
42. คัมไซ
43. รวาชงา
44. เมิงเม็ก
45. เบ็กสัน
46. กักเลา
47. กคเส็ก
48. ลวงโก
49. เทาใจ
50. กาเปา
51. กายย
52. คัมเมา
53. รวาลี
54. เมิงไซ
55. เบ็กชงา
56. กั คเม็ค
57. กคสัน
58. ลวงเลา
59. เทาเส็ก
60. กาโก

4 รอบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5 รอบ

ตั้งแต่นักศักรที่ 1 กายใจ จนกระทั่งถึงปีที่ 60 กาโก ไม่มีเป็นนักศักรและศักรซ้ำกัน
เลย เมื่อครบ 1 รอบใหญ่ หรือมหัจักรแล้ว ขึ้นรอบใหม่ก็จะซ้ำแบบเดิมอีก คือเริ่มต้นปีที่ 1
กายใจ จะไปจบลงปีที่ 60 กาโก เช่นกัน จะนับเหมือนกันทุก ๆ รอบใหญ่

อนึ่งลักษณะพิเศษของศักราชไทยอีกอย่างหนึ่งคือ การนำเอาปีนักษัตรทั้ง 12 ปีของ
 หนไทย (ไทยฝ่ายเหนือ) อันได้แก่

1. ใจ
2. เป่า
3. ยี่
4. เม่า
5. สี่
6. ไช
7. ชง่า (สง่า)
8. เม็ก
9. สัน
10. เล่า
11. เส็ก
12. ไก่

และ ศกหนไทยทั้ง 10 ศก ไก่แก่

1. กาบ
2. คับ
3. รวาย
4. เม็ง
5. เบ็ก (เบ็ก, เป็ล็ก)
6. กัก
7. กด
8. ลวง (รวง)
9. เต่า
10. ก่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นำมาใช้นับตามเกณฑ์การนับปีแบบจุลจักร มหาจักร ดังโลกความมาแล้วในตอนที่
กล่าวคือ เกณฑ์การนับแบบจุลจักร มหาจักร นับ โศกพิภพ 10 ศก นำหน้าปีนักษัตรทั้ง 12 ปี
หมุนเวียนตั้งแต่ศกแรกปีนักษัตรแรกคือกบฏไปจนถึงปีคัมภีร์ เรียกว่า 1 รอบจุลจักร และ
นับกวาศริการหมุนเวียนศกทุกปีนักษัตรเรื่อยไป 5 รอบ จุลจักรหรือ 60 ปี เรียกว่ามหาจักร
ศกและปีนักษัตรจึงจะเวียนมาขึ้นปีกบฏใจใหม่อีกครั้ง (โปรดดูเกณฑ์การนับปีแบบจุลจักร มหาจักร
ในบท 131 - 133

แต่ศักราชไทยหาวิธีการนับแบบจุลจักร มหาจักร นับปีอย่างเดียวกัน กลับนำวิธี
การนับแบบจุลจักร มหาจักร ไปใช้กับวันอีกด้วย โดยเรียกว่าวันไทยหรือมือ จากหลักฐาน
ประเภทจารึก ศิลาจารึก คำนาน เพลงยาวของทางอาณาจักรลานนาไทยในอดีต หรือภาคเหนือ
ของประเทศไทยในปัจจุบัน ล้วนแต่มีวันไทยและวันไทย (การเป็นวันไทย) ปรากฏใช้อยู่
ทั่วไป ตัวอย่างเช่น ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน หลักที่ 62 กล่าวไว้ดังนี้

"...พระมหาเถรเป็นเจ้าจึงได้แรกทศก บอมนลองค์ พระยืน
เป็นเจ้า ในประกาศเอกราช ออกสามคำ วันไทยวันกบฏเสก วันเมือง
วันศุกรพารเมื่อใดตรง มุงศักราชได้ใจกรอยสามสิบเอ็ด 731..."¹

และศิลาจารึกที่วัดพระธาตูลำปางหลวง จังหวัดลำปาง หลักที่ 78 กล่าวไว้ดังนี้

"...จุฬศักราชได้ 1158 ตัว ในบดิรวายดี เดือนเพ็ญเมืองวันจันทร์
ไทยเมืองโก กิติ 14 ตัว นาทิ 38 ตัว อุบ 2 ตัว นาทิ 4 ตัว..."²

ศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ส่วนใหญ่กำหนดวันเวลาและศักราชไว้เช่นเดียวกับตัวอย่างใน
ศิลาจารึก (หลักที่ 62 และ 78) ทั้งสองนี้ แม้แต่ในตำนานทาง ๆ ทางอาณาจักรลานนาในอดีต

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, "หลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน", หน้า 139
(โปรดดูคำอธิบายของฉำ ทองคำวรรณ ในบท 143 ด้วย)

² ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, "หลักที่ 78 ศิลาจารึกที่วัดพระธาตูลำปางหลวง
จังหวัดลำปาง", หน้า 228.

"...เจ้าแสนเมืองมาอายุได้ 14 ปี เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย เป็นต้นว่า
แสนยานองก้อภิศักทอ เป็นเจ้าเป็นพระยาเสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่
ในปีก่อกำใจ สักราชได้ 762 ทัว เดือน 8 เพ็ญ เม็งวันศุกร์ (6) ไทยเปลิกยี่..."¹

พงศาวดารโยนก ภาคพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์มังราย มีการใช้ศักราชไทย และวัน
ไทย ดังนี้

"...จุลศักราชได้ 353 ทัว ในมะแม ฅนำมโศกพิสัย ไทยวาปีหลวงเม็ก
เสด็จเข้ามาในคิมหันต์คุดพิสาขามณี ไทยวา เดือน 6 เพงเมง วันอาทิตย์
ไทย กคดี..."²

จึงเห็นได้ว่า ในศิลาจารึก คำานาน และในพงศาวดาร ต่างกำหนดชื่อปีและวันไทย
ไว้อย่างชัดเจน ดังเช่นในศิลาจารึกหลักที่ 78 (อ่างแก้ว) จุลศักราช 1158 ปีรายสี่
และวันไทยเม็งโก

เม็งโกเป็นวันของไทย (วันของศักราชไทย) ชนิดหนึ่ง ซึ่งเอาศก 10 ศก ที่
เรียกว่าแหมวันไทยหรือแหมมือ และเอาปี 12 ปีที่เรียกว่าลูกวันไทย หรือลูกมือมาเป็นวัน
ใช้รวมเรียกว่าวันไทยหรือมือ³

เพราะฉะนั้นวันไทยหรือมือในศักราชไทย จึงมีถึง 60 วัน ตามเกณฑ์การนับรอบ
จุลจักร มหาจักร เช่นเดียวกับเกณฑ์การนับรอบปีจุลจักร มหาจักรของศักราชไทย กล่าวคือ
เริ่มนับวันแรก กาบใจ จนวันสุดท้าย (วันที่ 60) กาโก แล้วจึงจะย้อนมาเริ่มกาบใจใหม่
เป็นต้น*

¹คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรื่องเดิม หน้า 43.

²ประกาศจักรจักร (แหม บุนนาค) พระยา, เรื่องเดิม หน้า 230.

³ประชุมศิลาจารึก ภาค 3 เรื่องเดิม หน้า 37

*รายละเอียดวันไทยหรือมือ ตั้งแต่วันกาบใจ ถึงกาโก รวม 60 วัน ตรงกับ 60 ปี
ของการนับจุลจักร มหาจักร ของเกณฑ์การนับปีศักราชไทย กล่าวแล้วหน้า 131 - 133
ในหัวข้อเรื่องเดียวกัน.

ส่วนใหญ่นักนิพนธ์ไทยแบบจุลจักร มหาจักร นิยมใช้กันแพร่หลายในแถบอาณาจักรลานนา
ไทยในอดีต หรือดินแดนแถบจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย
เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เป็นต้น

แต่ในไทยหรือมอญมีปรากฏใช้ในศิลาจารึกของกรุงสุโขทัยเป็นครั้งแรก ในศิลาจารึก
หลักที่ 45 จารึกวัดพระมหาธาตุ ก็มีปรากฏต่อไปนี้

"...ในชวันชวทนา เทาฟ้าปร โลกโมกษนรพาสถาบพิสุทธา จุลศักราช
ไถ่ 754 มหาศักราชไถ่ 1314 ขอมบ่อก ไทยบ่เฝ้าสัน เกื่อนสี่
บรูณมี ขอมวันพดพิสัยดี ไทยวันเฝ้าแม่..."¹

จากศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 45 นี้ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานขึ้นหลายประการ อาทิเช่น
ประการแรก เนื่องจากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ชื่อ จุลศักราชมีปรากฏ
ใช้ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นครั้งแรก ในศิลาจารึก หลักที่ 45 ปีจุลศักราช 754* พอดีสันนิษฐาน
ได้ว่า กรุงสุโขทัยรับจุลศักราชมาจากอาณาจักรลานนาไทย

สังเกตได้จากการใช้ศักราชของไทย คือไทยปีเฝ้าสัน วันเฝ้าแม่ ซึ่งเป็นศักราช
ที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายในอาณาจักรลานนาไทย ส่วนทางกรุงสุโขทัยใช้มหาศักราช และการ
นิพนธ์นี้ นักศรัทธาตามอย่างขอม พิจารณาจากศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยขอมขุนรามคำแหง เป็นต้น
ประการที่สอง จากจารึกในอาณาจักรลานนาไทย เรียกว่า อาทิตย จันทร อังคาร
อาสา เป็นวันเม็ง แต่ทางกรุงสุโขทัยเรียก วันอาทิตย จันทร อังคาร อาลา เป็นวันขอม
สันนิษฐานได้ว่าสุโขทัยรับเอาการนิพนธ์นี้ เกื่อน ปี มาจากขอม ส่วนทางอาณาจักรลานนาไทย
รับเอานี้มาจากเม็ง มีเหตุมีอยู่ว่า เม็ง เป็นไกร ปัจจุบันไม่มีไกรกล่าวถึง คงพบแต่ขอมมอญ
ส่วนขอมนั้นส่วนใหญ่ยอมรับว่าปัจจุบันคือเขมร พวกเม็งเขาใจว่าคงอยู่ในอาณาเขตไกลเคียงกับ
อาณาจักรลานนาไทย อาจจะเป็นแถบพม่าในปัจจุบัน เม็งจะเกี่ยวข้องกับมอญหรือไม่ ไม่ขอ
ยืนยัน เพราะยังขาดหลักฐาน

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 1 หลักที่ 45 จารึกภาษาไทย, หน้า 63 - 64.

* จุลศักราชแรกที่ปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัยได้แก่ จุลศักราช 741 ในจารึกหลักที่ 102.

** ปัจจุบันทางลานนาเรียกโดยทั่วไปว่าเม็ง

การนับปีศักราชไทยนั้น จดจำได้แม่นยำถูกต้องเฉพาะ 1 รอบเล็ก หรือจุลจักร 1 รอบใหญ่ หรือมหจักรคือเฉพาะในราว 60 ปีแรกเท่านั้น เพราะในรอบต่อ ๆ มานานปี และศกของศักราชไทยจะซ้ำกัน จึงเป็นการยากลำบากในการจะกำหนดจดจำว่า ปีใดเจ้านั้นอยู่ในรอบมหจักรที่เท่าไร ถ้าจำรอบผิด การคำนวณหาเวลาเกิด เหตุการณ์ในอดีตก็นิยมผิดพลาดไปคย เพราะฉะนั้นการนับเวลาศกศักราชไทย จึงยากแก่การจดจำและศึกษาคำนวณหาวันเวลาที่เกิด เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในอดีตรุ่งผ่านมาเป็นเวลาหลาย ๆ ศตวรรษ ถึง เหตุผล ที่กล่าวมาแล้ว จึงที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคลังราชนาภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชไทย ซึ่งพระองค์ทรง เรียกว่าศกของไทยฝ่ายเหนือ ไว้ในหนังสือสำหรับสอบศักราชดังนี้

"...แต่ชาวไทยเหนือหรืออย่างจีน คือเอาศกไวนาเอาปีไว้หลัง เชนาปีกายใจ เป็นต้น วิธีคำนวณมีแต่ศกอย่าง ไทยที่กล่าวมานี้ มีชดต่างกันทุกปีไปจนบรรจบครบรอบ 60 ปี จึงต้องเรียกตั้งกันซ้ำ ต่อไปใหม่ ไทยแต่โบราณคงจะเห็นว่าวิธีนั้นพอแก่ประโยชน์แล้ว เพราะ คอชวอายุคน 1 จึงต้องเรียกตั้งคนใหม่ครั้ง 1 ครั้นต่อมาเมื่อจกจาก ถูกหรือแต่งหนังสือจดหมาย เหตุการณ์โบราณอันล่วงมานับศกย่อยแล หนีปี เมื่อกล่าวถึงกาลกำหนดที่ดวงลับมาแล้ว ไซ้แต่วิธีนับศก ความกัน เกิดข้อไรชอซ้ำกัน ทำให้หลงสับสนเทหนัก จึงเกิดวิธีใช้ ศักราชขึ้นอีกอย่าง 1 พวกจีน ญี่ปุ่น ทางตะวันออก ไซ้ปีรัชกาล ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นศักราช แต่ฝ่ายไทยแลชาวอินเดียนตลอดจน แหกแลฝรั่งชาวยุโรป เอากำหนดเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่ง เป็นสำคัญ ในพงษาวดารเป็นศักราช เชนพวกที่ต่อพระพุทธศาสนามากำหนดเอาปี พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นปีที่ 1 เชนเราทุกวันนี้..."¹

¹ คำทรงราชานาภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยา. เรื่อง เกม, หน้า 5 - 6.

เกณฑ์การนับวัน เดือน และปี ของจักรวาลของไทย

ความที่ปรากฏในหลักฐานเก่าแก่ประเภทตำนาน พงศาวดาร จารึก และศิลาจารึกของอาณาจักรลานนาไทย จักรวาลของไทย มีการนับวัน เดือน ปี แบบจันทรคติ ตัวอย่างเช่น

"...จักราชโค 838 ตัว ปีรายสัน เดือนยี่ แรม 3 คำ
วันพุธไทย เปลิกสง่า ไคฤกษ์..."¹

หลักเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ตามแบบจันทรคติมีดังนี้คือ

ในรอบปีหนึ่งมี 12 เดือน ในปีปรกติมาส ปรกติวาร มี 354 วัน 1 ปีมี 12 เดือน เช่นเดียวกับเกณฑ์การนับเดือนของพุทธจักราช ดังกล่าวยาวละเอียดไว้ในหน้า 68 - 70

การนับวันเดือนปีแบบจันทรคติ กำหนดโดยระยะทางเดินของดวงจันทร์ โดยการเรียกวันข้างขึ้นและข้างแรมตามลักษณะการหมุนของดวงจันทร์ เมื่อพิจารณาวันในแต่ละเดือนในรอบ 1 ปี จะเห็นว่าเดือนกษาย เดือนสาม เดือนห้า เดือนเจ็ด เดือนเก้า และเดือนสิบเอ็ด ซึ่งเป็นเดือนคี่มี 29 วัน ส่วนเดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก เดือนแปด เดือนสิบ และเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นเดือนคู่ มี 30 วัน รวมแล้วใน 12 เดือนหรือในรอบ 1 ปี มี 354 วัน

ถ้าปีใดเป็นปีอธิกมาส ปรกติวาร ปีนั้นกำหนดให้เพิ่ม 13 เดือน ให้เพิ่มเดือนแปดคือ 1 เดือน กลายเป็นเดือนแปด 2 หน หรือเดือนแปด 2 ครั้ง หรือเดือนแปด 2 แปร เนื่องจากเดือนแปดเป็นเดือนคู่จึงมี 30 วัน เพราะฉะนั้นในปีอธิกมาสปรกติวาร จึงมี 384 วัน เป็นต้น

อนึ่งในปีปรกติมาส อธิกวาร ปีนั้นกำหนดให้เพิ่ม 12 เดือน แต่เพิ่มวันจากปีหนึ่งมี 354 วัน เป็น 355 วัน ให้เพิ่มวันแรม 15 คำเข้าไปในเดือนเจ็ด ในปีปรกติมาส ปรกติวารนั้น เดือนเจ็ดเป็นเดือนคี่ ต้องมี 29 วัน คือเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 คำ ถึงวันขึ้น 15 คำ และวันแรม 1 คำ จนถึงวันแรม 14 คำ แต่ในปีปรกติมาสอธิกวาร เดือนเจ็ดเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 คำ ถึงวันขึ้น 15 คำ และวันแรม 1 คำ จนถึงวันแรม 15 คำ เพราะฉะนั้นในปีปรกติมาสอธิกวาร จึงมี 355 วัน เป็นต้น

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, เรื่องเดิม, หน้า 152.

ในปีอธิกมาส อธิกวาร หรือปีอธิกมาสอาทิตย์วาร ในปีนั้นกำหนดให้มี 13 เดือน และมีวัน 385 วัน ในปีอธิกมาสอาทิตย์วาร เพิ่มเดือนแปดกัถ 1 เดือน ในปีนั้นจึงมีเดือนแปด 2 หนหรือ 2 แยก แยกจากกันนั้นในเดือนเจ็ดเพิ่มวันแรม 15 ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือนเจ็ด

การนับวันเดือนปีของจักรวาลไทย นับแบบจันทรคติ แต่การเปลี่ยนปีหรือขึ้นปีเกษัทรและสถาใหม่ อาจจะนับแบบไทยเดิม โดยเริ่มต้นปีเกษัทร และศกตั้งแต่เดือนอ้าย... ไปสิ้นสุดปีเกษัทร และสถาในเดือน 12 หรือเปลี่ยนปีเกษัทรและศกในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า ไปสิ้นสุดปีเกษัทรและสถาในวันแรม 15 ค่ำ เดือนสี่ เป็นต้น

อันการนับวัน เดือน ปี ของศกฝ่ายเหนือและศกฝ่ายใต้ แม้จะมีการนับแบบจันทรคติเหมือนกัน แต่การนับเดือนในรอบปีไม่เหมือนกัน กล่าวคือ การนับเดือนในรอบของศกฝ่ายเหนือเร็วหรือล่าช้ากว่าการนับเดือนในรอบปีของศกฝ่ายใต้ 2 เดือน เช่น ในวันสำคัญของคนไทยวันหนึ่งใดแก่วนลอยกระทง ทางฝ่ายเหนือตรงกับเดือนยี่ ขึ้น 15 ค่ำ (เรียกยี่เม็ง) ทางฝ่ายใต้ตรงกับเดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ เป็นต้น

จักรวาลไทยหรือศกฝ่ายเหนือ มีโรทางภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน หรืออาณาจักรล้านนาไทยในอดีต ส่วนทางกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นใช้ศกและปีเกษัทร ซึ่งสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่าศกฝ่ายใต้ ศกฝ่ายใต้มีปีเกษัทร 12 ปี ไล่สัตว์เป็นนามปีเกษัทรแต่ละปี ดังนี้คือ

1. ปีชวด	ตรงกับสัตว์นามปี	หนู
2. ปีฉลู	ตรงกับสัตว์นามปี	วัวหรือโค
3. ปีขาล	ตรงกับสัตว์นามปี	เสือ
4. ปีเถาะ	ตรงกับสัตว์นามปี	กระต่าย
5. ปีมะโรง	ตรงกับสัตว์นามปี	งูใหญ่หรือพระยานาคราช
6. ปีมะเส็ง	ตรงกับสัตว์นามปี	งูเล็ก
7. ปีมะเมีย	ตรงกับสัตว์นามปี	ม้า
8. ปีมะแม	ตรงกับสัตว์นามปี	แพะ
9. ปีวอก	ตรงกับสัตว์นามปี	ลิง
10. ปีระกา	ตรงกับสัตว์นามปี	ไก่

11. ปี่จ้อ	ตรงกับสีตัวนามปี	สุนัขหรือหมา
12. ปี่กุน	ตรงกับสีตัวนามปี	สุกรหรือหมู

ศกฝ่ายโตมีศก 10 ศก ดังนี้

1. เอกศก	หมายถึง	ปีที่ 1
2. โทศก	หมายถึง	ปีที่ 2
3. ทรีศก	หมายถึง	ปีที่ 3
4. จัฑวาศก	หมายถึง	ปีที่ 4
5. เญจศก	หมายถึง	ปีที่ 5
6. ฉศก	หมายถึง	ปีที่ 6
7. สัปตศก	หมายถึง	ปีที่ 7
8. อัศก	หมายถึง	ปีที่ 8
9. นพศก	หมายถึง	ปีที่ 9
10. สัมพันธศก	หมายถึง	ปีที่ 10

ความหมายของศกทั้ง 10 ศกนั้น ถ้าจะกล่าวถึงความหมายศกที่แท้จริงตรงตามที่ใช้
 คองหมายถึง ปีจุลศักราชที่ลงท้ายด้วยตัวเลข 1 ถึง 10 หรือ 0 สมมติว่าเลขตัวท้ายของ
 จุลศักราชเป็นเลข 5 เช่น จุลศักราช 1265 ศกทองเป็นแญจศก ส่วนปีนักษัตรจะเป็นปีใด
 ก็แล้วแต่ ตั้งแต่ปีชวดถึงปีกุนปีใดปีหนึ่ง

ศกฝ่ายเหนือและศกฝ่ายใต้นักษัตร 12 ปี และศก 10 ศก เท่ากัน จึงจะได้เปรียบเทียบ
 ถึงกันต่อไป

นามปีนักษัตรฝ่ายใต้

1. ชวด
2. ฉลู
3. ขาล
4. เถาะ

นามปีนักษัตรฝ่ายเหนือ

1. ใจ
2. เป่า
3. ยี่
4. เม่า

นามป็นัษัทรฝายไต

5. มะโรง
6. มะเส็ง
7. มะเมีญ
8. มะแม
9. วอก
10. ระกา
11. จอ
12. กุน

นามป็นัษัทรฝายเหนือ

5. สี่
6. ไช้
7. ชงา
8. เม็ด
9. สัน
10. เลา
11. เส็ด
12. ไก่

ศกฝายไต

1. เอกศก
2. โทศก
3. ทรีศก
4. จัทวาศก
5. เญจศก
6. ฌศก
7. สัปตศก
8. อัฐศก
9. นพศก
10. สัมภุทธิศก

ศกฝายเหนือ

1. กาย
2. กัษ
3. รวาย
4. เม็ง
5. เบ็ก
6. กัก
7. กค
8. ลวง
9. เทา
10. กา

ศกฝายเหนือและศกฝายไต แมจะมีนามป็นัษัทรและศกเหมือนกัน แต่การใ้แตกต่างกัน

กล่าวคือ

ศกฝายเหนือป็นัษัทรกับศกมีความสัมพันธ์กัน ของใ้ศกควบคู่กับป็นัษัทรเสมอ เช่น ปีกายใ้ เอกศกไ้หน่า เอาป็นัษัทรไ้หลัง (เอกศกไ้หวด)

ศกฝ่ายใต้ เป็นกันทรกับศก ไม่ได้ระสัมพันธ์ความกัน เช่น ศกฝ่ายเหนือ เป็นกันทร
ฝ่ายใต้ใต้นับเป็นหลักในแต่ละปี ความไปกับปีจุลศักราช หรือพุทธศักราช เป็นคน ส่วนศกทั้ง
10 ศกนั้น ไม่ได้ระสัมพันธ์กันกับกันทร แต่ไรกำกับเลขศักราชของจุลศักราช เช่น ปีจุลศักราช
1338 มะโรงอัฐศก หรือปีจุลศักราช 1144 ปีชวด จัตวาศก เป็นคน ศกฝ่ายใต้ใต้นับกันทร
ไวขวางหน้า และไรศกเอาไวขวางหลัง,

ตรงตามทศมเก็จรมงศ์ เสด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ
สำหรับสอบศักราชว่า ไทขวางฝ่ายใต้เอามีไฉน เอาศกไวหลัง เช่นว่า ปีชวดโทศก เป็นคน
แต่ขวางไทยฝ่ายเหนือไรอย่างจีน คือเอาศกไวหน้า เอามีไวหลัง เช่น ปีกาบใจ เป็นคน¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คำทรงราชานุภาพ, สมเก็จรมงศ์เสด็จกรมพระยา- เรืองเคิม, หน้า 5.